

Aanzet

Historisch tijdschrift

• jaargang 30 nr. 2

UHSK-Symposium 03.03.2015: **What's wrong with terrorism?**

- Een strijd in naam en praktijk

Oeigoers terrorisme in China

- De schlemiel van het interbellum?

Marinus van der Lubbe en de Rijksdagbrand

Verder:

Interviews: Bart Luttikhuis over geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog; Jacco Pekelder over de Pegida-beweging. **Recensies:** Beatrice de Graaf, *Theater van de angst*; Joshua Oppenheimer, *The Act of Killing*. **Beeldspraak:** Peter Malcontent, Parijs 2015 vs München 1972.

Historisch Tijdschrift Aanzet, opgericht in 1982, wordt sinds 2000 uitgegeven door de Utrechtse Historische Studentenkring. Een jaargang bestaat uit twee nummers.

De redactie biedt jonge historici de ruimte artikelen te publiceren op basis van historisch onderzoek of recente historische uitgaven.

De Aanzet-redactie bestaat uit studenten die op vrijwillige basis werken. Zij studeren Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

POSTADRES

Historisch Tijdschrift Aanzet
Drift 6
3512 BS Utrecht
030-2536449

ABONNEMENTEN

Sluit een abonnement af door een email te sturen naar redactie.aanzet@uhsk.nl.

Een jaarabonnement kost €10,-.
Steunleden betalen €15,-.

Rekeningnummer: 53.60.314
t.n.v. UHSK te Utrecht
3512 BS/6 Utrecht
o.v.v. het gewenste abonnement

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij twee maanden voor afloop opgezegd. Leden geven een adres-

wijziging door aan de redactie.

LOSSE NUMMERS

Losse nummers zijn verkrijgbaar door een e-mail naar de redactie te sturen (€5,-).

ISSN

0926-1265

REDACTIE

Jelle Wassenaar (hoofdredacteur),
Lauren Antonides, Remy Balistreri,
Daan den Braven, Hidde Goedhart,
Wouter van Leeuwen, Nick Oosterwijk,
Gidi Pols, Léjon Saarloos, Joram Schollaardt, Joeri Tolboom, Sef Wijnands en
Wissanne van 't Zelfde.

REDACTIERAAD

Pepijn Cordenuwer MA, Prof. dr. Ed Jonker, dr. Asker Pelgrom, dr. Jacco Pekelder, dr. Remco Raben, dr. Carine van Rhijn, dr. Christianne Smit, drs. Edwin van der Veldt.

ONLINE

redactie.aanzet@uhsk.nl
<http://aanzet.wordpress.com>
www.facebook.com/aanzet

De redactie heeft ernaar gestreefd om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Zij die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, worden vriendelijk verzocht contact op te nemen met de redactie.

Februari 2015

4 Redactioneel
Jelle Wassenaar

6 Kennismaking met de sprekers

ARTIKELLEN

8 Een strijd in naam en praktijk. Oeigoers terrorisme in China
Sandra Kristiaan

27 De schlemiel van het interbellum? Marinus van der Lubbe en de Rijksdagbrand
Daan den Braven

RUBRIEKEN

20 Een interview met Jacco Pekelder over de Pegida-beweging
Hidde Goedhart en Wisanne van 't Zelfde

24 Beeldspraak
Peter Malcontent

39 Een interview met Bart Luttikhuis over geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog
Jelle Wassenaar en Sef Wijnands

RECENSIES

44 Amazing! He was inspired by films
Wouter van Leeuwen

47 Een nieuwe kijk op terrorismebestrijding
Joeri Tolboom

Redactioneel

JELLE WASSENAAR

Deze speciale editie van de Aanzet staat in het teken van het symposium dat op 3 maart a.s. wordt verzorgd door de Utrechtse Historische Studentenkring. Het thema van dit symposium luidt: 'What's wrong with terrorism? Terrorist of vrijheidssrijder?'. Het is niet verrassend dat dit onderwerp leeft onder Utrechtse geschiedenisstudenten. Voor de geschiedenis van het terrorisme is in de samenleving en politiek meer aandacht dan voor veel van de andere interessegebieden die historici bezighouden. De veelbesproken 'crisis of the humanities' lijkt historici die zich met terrorisme bezighouden weinig te raken. Sommigen van hen hebben zelfs een enorme invloed op het terrorismebeleid van nationale overheden en internationale organisaties. Het meest sprekende maar tevens zeer controversiële voorbeeld is dat van de Brits-Amerikaanse historicus Bernard Lewis. Zijn ideeën hebben de Amerikaanse 'war on terror' in grote mate vormgegeven. Een minder controversieel voorbeeld, en van eigen bodem, kan gevonden worden in de persoon van Beatrice de Graaf – de dagvoorzitter van dit symposium. De Graaf deelt haar kennis niet alleen

veelvuldig met een breder publiek via talkshows als De Wereld Draait Door en Pauw, ze is ook lid van de Nationale Risicobeoordeling Expertgroep voor het ministerie van Veiligheid en Justitie. De kloof tussen de 'maatschappij' en de geschiedwetenschap die Jo Guldi en David Armitage hekelden in hun *The History Manifesto* (2014) is moeilijk in het werk van De Graaf en haar collega-terrorismevorsers te herkennen.

Ondanks het feit dat terrorisme een zeer actueel en veelbesproken concept is, blijft de betekenis van het begrip ambigu. De titel van het symposium maakt dit treffend duidelijk: 'Terrorist of vrijheidssrijder?'. Deze vraag staat ook centraal in de bijdrage van Sandra Kristiaan. Zij bespreekt in haar artikel de 'theoretische strijd' die met het gebruik van de term 'terrorisme' gepaard gaat. Zij doet dit door te kijken naar de wijze waarop de Chinese staat de het begrip toepast op Oeigoerse onafhankelijkheidsstrijders. Haar analyse laat goed zien hoe de Chinese staat de concepten 'terrorisme' en, nog specifiek, 'religieus terrorisme' gebruikt als een machtsinstrument.

Het tweede artikel in deze Aanzet is geschreven door Daan den Braven. In zijn bijdrage ligt het accent niet op het concept terrorisme als een machtsinstrument, maar op de verklaring van een specifieke terroristische daad: de brandstichting in de Duitse Rijksdag door de Nederlander Marinus van der Lubbe (1933). Den Braven laat met behulp van twee ‘revolutionaire’ theorieën, propaganda by deed en vanguardism, zien dat Van der Lubbe’s brandstichting beschouwd moet worden als een bewuste en weloverwogen daad. Daarmee maakt Den Braven op overtuigende wijze duidelijk dat het onterecht is om, zoals veel gebeurd, Van der Lubbe af te schilderen als een ‘schlemiel’.

Ondanks dat dit een speciale uitgave van de Aanzet is, ontbreekt de vaste rubriek ‘beeldbron’ niet. Deze keer staat de Beeldspraak in het teken van het symposium: Peter Malcontent bespreekt een iconische foto genomen tijdens de gijzeling van de Israëlische sportdelegatie bij de Olympische spelen van 1972 in München. Malcontent neemt deze afbeelding als uitgangspunt voor een vergelijking tussen die terreurdaad en de recente aanslag op de redactie van Charlie Hebdo in Parijs.

Zoals gewoonlijk zijn er ook recensies opgenomen in deze editie van de Aanzet. Bijzonder is wel dat één van de twee recensies geen boekrecensie maar een filmrecensie is: Wouter van Leeuwen beoordeelt de film *The Act*

of *Killing* van Joshua Oppenheimer (2012), een ‘film over een film’ met als onderwerp de massamoorden gepleegd in Indonesië tijdens en na Soeharto’s machtsovername. In de tweede recensie bespreekt Joeri Tolboom het boek *Theater van de Angst* (2010), geschreven door Beatrice de Graaf.

Daarnaast bevat deze Aanzet interviews met Bart Luttikhuijs en Jacco Pekelder, die beiden op het symposium zullen spreken. Luttikhuijs is werkzaam bij het Koninklijk instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. Wij spraken hem over zijn onderzoek naar geweld in Indonesië tussen 1945 en 1950 en de invloed van die periode op het Nederlands nationaal zelfbeeld. Pekelder, docent en onderzoeker aan de Universiteit Utrecht, spreekt in zijn interview over de Pegida-beweging en de angst voor terrorisme in het huidige Duitsland.

Ten slotte wil ik u er graag op wijzen dat deze Aanzet niet enkel verdiepende artikelen en interviews biedt, maar ook dient als programmaboekje. Op de achterkaft vindt u het dagprogramma en helemaal voorin bevinden zich de biografieën van de sprekers. Ik wens u een mooi symposium en veel leesplezier toe!

Kennismaking met de sprekers

PROF. DR. BEATRICE DE GRAAF
(DAGVOORZITTER)

Beatrice de Graaf (1976) doceert geschiedenis van de internationale betrekkingen en global governance aan de Universiteit Utrecht. Op het moment onderzoekt ze het veiligheidsbeleid van Europa tussen 1815 en 1914, met het ‘historiseren van veiligheid’ als doel. In januari 2015 werd De Graaf bovendien, in opdracht van het kabinet, benoemd tot medevoorzitter van de Nationale Wetenschapsagenda.

DR. FRANS WILLEM LANTINK

Frans Willem Lantink (1961) promoveerde in 1995 op de dissertatie ‘Oswald Spengler oder die “Zweite Romantik”’. Zijn brede historische interesse blijkt uit publicaties over onder andere het pausschap, historische archieven en koningin Beatrix. Sinds september 2001 doceert Lantink aan de Universiteit Utrecht in de politieke geschiedenis, het vakgebied waarin hij ook zijn onderzoek verricht.

DR. BART LUTTIKHUIS

Bart Luttikhuis is onderzoeker aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. Op dit moment onderzoekt hij de functie van verschillende vormen van geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. In oktober 2014 is Luttikhuis gepromoveerd op het proefschrift 'Negotiating Modernity: Europeaness in Late Colonial Indonesia'.

DR. JACCO PEKELDER

Jacco Pekelder (1967) promoveerde in 1998 bij Friso Wielenga op de dissertatie 'Nederland en de DDR. Beeldvorming en betrekkingen'. Sinds eind 2007 doceert hij geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. In het studiejaar 2013-14 was hij gastprofessor Europaicum aan de Universiteit van het Saarland.

**RUUD VERMEULEN, BRIGADE
GENERAAL B.D.**

Brigade Generaal b.d. Ruud Vermeulen (1949) is sinds 2008 voorzitter van de Nederlandse Officieren Vereniging (NOV). Hij is gespecialiseerd in het vertalen van Nederlandse en Westerse veiligheidsbelangen in met name het militaire deel van geïntegreerde oplossingen zoals o.a. de bekende 3D; Comprehensive approach. Op dit gebied is hij een frequente gesprekspartner van media, kamerleden, industrie, defensie en kennisinstituten. In 2014 werd Vermeulen benoemd tot Officier in de orde van Oranje Nassau voor zijn verdiensten in het verenigingsleven; het verbreden en verdiepen van de samenwerking tussen civiel en militair onderwijs (het project Vrede en Veiligheid) en zijn activiteiten voor “Erkenning, waardering en zorg” voor veteranen.

Een strijd in naam en praktijk

Oeigoers terrorisme in China

SANDRA KRISTIAAN

Sinds 9/11 heeft terrorismebestrijding wereldwijd een ongekend hoge prioriteit gekregen. Wetten zijn versoepeld en de internationale afkeer van terrorisme is gegroeid, maar wat bepaalt of deze mate van bestrijding en antipathie past bij de gepleegde misdaad? Misbruiken staten de term terrorisme niet om zware middelen in te zetten? Sandra Kristiaan onderzocht de theoretische strijd die met terrorisme gepaard gaat. Deze zet ze in dit artikel uiteen aan de hand van de Oeigoerse onafhankelijkheidsstrijd in West-China.

Terrorisme lijkt een essentieel onderdeel te zijn geworden van dit tijdperk, zoals de aanslagen in Parijs in januari 2015 en de opkomst van IS in 2014 illustreren. Iedere dag verschijnt er wel iets in het nieuws dat op de een of andere manier in verband wordt gebracht met terrorisme. Problematisch is echter het lukrake en inconsistente gebruik van de term, zelfs in academische en politieke domeinen. Hoewel terrorisme in grove lijnen vaak wordt gedefinieerd als illegale en politiek georiënteerde activiteit die gepaard gaat met (dreigen met) geweld, leidt een te ruime definitie tot

gecompliceerde situaties.

De Volksrepubliek van China is een voorbeeld van een staat die een ruime definitie van terrorisme hanteert. De Chinese regering claimt al jaren te kampen met terroristische aanslagen, zowel uit Oeigoerse als Tibetaanse hoek. Hoewel het politieke geweld

door Tibetanen in het Westen niet snel gezien zal worden als terrorisme, ligt dit bij de Oeigoeren anders.

De vrijwel ogenblikkelijke koppeling tussen religieus extremisme, met name de islamitische variant, en terrorisme, is hier een bijkomende complicatie. Ook

dit valt terug te zien in China. Zo stelde de Chinese president Xi Jinping afgelopen jaar de volgende antiterreurmaatregel voor: 'Focus on fostering a team of patriotic clergy and boosting the general quality of people in the religious circle so as to ensure that the leadership of religious organizations is firmly in the hands of people who love the country as well as religion.'¹ Deze uitspraak lijkt impliciet te suggereren dat grotere staatscontrole over religie terrorisme kan voorkomen.

De twijfels over de beschuldigingen aan het adres van de Oeigoeren komen deels voort uit de inconsistentie van het begrip terrorisme. In dit artikel zal dat geïllustreerd worden door de verschillen tussen de Chinese en een meer op westerse leest geschoeide werkdefinitie bloot te leggen. Om die te begrijpen is een introductie in de geschiedenis van de Oeigoeren noodzakelijk. Het geweld valt op te delen in een aantal tijdvakken. Door vervolgens deze perioden te analyseren vanuit verschillende definities, zal er uitsluitel kunnen worden gegeven over het terroristische gehalte van Oeigoers geweld.

¹ China Daily, 'Xi urges anti-terrorism 'nets' for Xinjiang' (versie 29 mei 2014), http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-05/29/content_17552457.htm (24 december 2014).

*Xi Jinping
suggereert
dat grotere
staatscontrole
over religie
terrorisme
kan voor-
komen*

Chinese leger paraat na een aanslag in Urumqi op 4 september 2009

EEN STRIJD OM INTERPRETATIE

Het definiëren van het begrip is een belangrijk onderwerp van discussie binnen het onderzoek naar terrorisme. Eenstemmigheid bereiken over de precieze betekenis schijnt onmogelijk. Vaak wordt een definitie geponeerd, waarna verder weinig aandacht wordt besteed aan de problematiek rond het begrip. Het lijkt vreemd dat een fenomeen dat onze hedendaagse samenlevingen zo in de ban houdt, geen consistente definitie heeft.

Deze inconsistentie is een van de bekendste clichés in de discussie over terrorisme. Een partij zal door tegenstanders gemakkelijker tot terrorist worden bestempeld dan door aanhangers. De interpretatie ligt niet alleen aan de status van een persoon of groep, maar is ook locatie- en tijdsgebonden. De instabiliteit van de definitie volgt uit deze perceptie-afhankelijkheid en kan vooral op het internationale toneel problemen

opleveren. Zo kan de ene mogelijkheid rebellie tegen de gevestigde macht zien als een terroristische daad en hier met een counterbeleid op reageren, terwijl het voor een ander onder gerechtvaardigd verzet valt.

Een ander aspect dat bijdraagt aan de problematiek rond de term terrorisme is de machtsverhouding die het creëert. Degene die het stempel terrorist krijgt wordt gestigmatiseerd. De toe-wijzende partij neemt zo een superieure positie in. Degenen die het begrip in de politieke en juridische context definiëren hebben echter het laatste woord in deze kwestie en dus de daadwerkelijke macht. Dit is met name riskant als staten hun eigen belang te veel laten meewegen in hun definitie.²

Een staat waarin dit het geval zou

2 A. P. Schmid e.a., *The Routledge Handbook of Terrorism Research* (Abingdon 2011) 40.

kunnen zijn, is China. De Chinese definitie van het begrip terrorisme is door de formulering op verschillende manieren te interpreteren. Alle activiteiten die het doel hebben angst te zaaien, de publieke veiligheid of staatsorganen en internationale organisaties te bedreigen vallen onder terrorisme. Aanscherpende criteria volgens de Chinese lijn zijn dat de acties ook menselijke slachtoffers tot gevolg moeten hebben of schade doen aan eigendom of infrastructuur en daarbij de sociale orde verstoren. Ook alle daden die die activiteiten begunstigen vallen onder terrorisme. Dit betekent dat ook spontane opstanden die uitlopen op geweld en daarmee een bedreiging vormen voor de openbare orde, onder terrorisme geschaard kunnen worden. Het doel van een opstand is immers multi-interpretabel. Hoewel China geen uitzondering vormt, is een minder discutabele definitie voorkomender.

Ondanks de controverse zijn er ook punten waarop veel interpretaties overeenkomen. Op deze aspecten zal de werkdefinitie gebaseerd zijn. Terrorisme is een vorm van politiek extremisme waarbij gebruik wordt gemaakt van geweld of de dreiging daarmee om een beoogd publiek te intimideren. Hierbij zijn de voornaamste functies van de acties propaganda en/of het creëren van een sfeer waarin de tegenpartijen en het beoogde publiek geneigd zijn te reageren op een door de dader(s) bedoelde

Oeigoeren protesteren vreedzaam tegen China in de Verenigde Staten. Foto door Malcolm Brown

wijze, door middel van angst. Het gaat dus om de reactie op de aanvallen. De doelwitten hebben een symbolische functie en er wordt gebruik gemaakt van onconventionele methodes.³ Het grote verschil met de Chinese definitie ligt dus in de specificerende omlijnningen.

In het geval van het Oeigoerse geweld is het ook van belang aandacht te besteden aan het religieuze aspect. Religieus terrorisme heeft dezelfde karakteristieken als de seculiere variant, maar wordt gelegitimeerd, gemotiveerd en gemoraliseerd vanuit een geloofsovertuiging.⁴ Het fundamentalistische wereldbeeld dat hierbij hoort, wordt gekenmerkt door een indeling van de mensheid op basis van godsdienst, waarbij ongelovi-

3 G. Martin, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues* (Thousand Oaks 2013) pp. 33-34, 37, 49.

4 Schmid e.a., *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, 25. Vgl: D. Masters, "The Origins of Terrorist Threats: Religious, Separatist or Something Else?", *Terrorism and Political Violence* 20, 3 (2008) 399.

gen onder aan de sociale en morele ladder staan.⁵ Deze vorm van terrorisme kan zich makkelijker ontwikkelen tot een transnationaal fenomeen, doordat religie nationale en etnische grenzen overstijgt. Dit is van belang voor het grotendeels islamitische Oeigoerse volk, dat door religie meer verbonden is met de Centraal-Aziatische volkeren dan het Chinese.

DE OEIGOERSE CONTEXT

Het Oeigoerse volk behoort tot de Chinese minderheden en is de grootste etnische groepering in Xinjiang. Hun land van oorsprong wordt voor een deel overlapt door deze provincie, die in 1884 onder Chinese heerschappij werd gevestigd. Van origine is het Oeigoerse volk een Turks volk dat in geografisch en etnografisch opzicht tot Centraal-Azië en Mongolië behoort. Het volk kent een lange geschiedenis van buitenlandse overheersing, fragmentatie en kortstondige periodes van zelfbeschikking.

De Oeigoerse oppositie heeft altijd een gewelddadige tak gehad. Het geweld dat in deze analyse besproken wordt vond vooral plaats in het communistische tijdperk, de tweede helft van de twintigste eeuw. Voor een deel komt dit soort verzet voort uit het be-

leid van de Chinese regering, die de homogeniteit in China trachtte te stimuleren. Hierdoor missen minderheden een platform om hun wensen en grieven kenbaar te maken. Binnen deze context is er een kloof ontstaan tussen de Han-Chinezen en de minderheden in het land. Dit heeft in grote mate bijgedragen aan de weerbarstigheid van het Oeigoerse verzet.

De situatie werd voor de Oeigoeren echt problematisch in de jaren zestig, toen de Culturele Revolutie ook tot Xinjiang doordrong. Alle niet door de overheid

goedgekeurde activiteiten, waaronder religieuze uitingen, werden verboden. Aan deze repressie, waarmee de Chinese staat elk tegengeluid smoorde, hield het verzet een ondergronds karakter over.

Slechts een klein deel van de protest-beweging tolereert een gewelddadige handelswijze. Het bekendste voorbeeld binnen deze categorie is de East Turkestan Islamic Movement (ETIM). Deze organisatie staat niet alleen op de Chinese lijst van terroristische organisaties, maar wordt ook door andere landen als terroristische groepering erkend.

*Een klein
deel van de
Oeigoerse
protest-
beweging
tolereert een
gewelddadige
handelswijze*

⁵ Schmid e.a., *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, 27.

STUDENTENPROTESTEN IN DE JAREN TACHTIG

In de jaren tachtig werden de grenzen van Xinjiang tijdelijk opengesteld, waardoor China de problemen in Xinjiang niet langer kon ontkennen. Hierdoor kwam er vanuit de internationale gemeenschap meer oog voor de problematiek van minderheden in dit gebied. Informatie over deze periode komt echter voornamelijk uit Chinese overheidsdocumenten en is dus gekleurd.

In dit decennium vonden in China veel studentenprotesten plaats. Sommige liepen uit op geweld. Er werd onder meer door islamitische studenten gedemonstreerd over incorrecte en beledigende Chinese publicaties over de islam. Onder deze opstandelingen bevonden zich ook studenten van Oeigoerse afkomst. De demonstratie ging gepaard met agressie, wat zowel materiële schade als menselijke slachtoffers tot gevolg had.⁶

Het verzet uit deze periode kwam echter niet alleen uit het minderheidsmilieu, zoals de Tiananmenopstand in 1989 laat zien. Ook studerende Han-Chinezen demonstreerden voor meer vrijheid en democratie. Het verschil was dat islamitische studenten ook hun zorgen over etnische discriminatie en de toekomst van hun volk en cultuur

uitten.

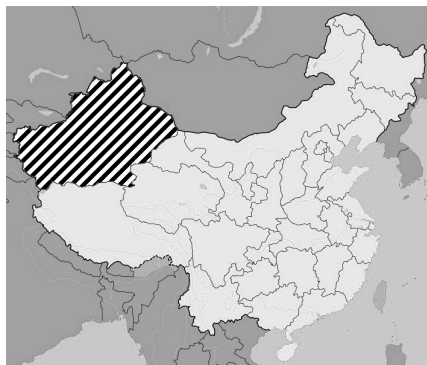
TERRORISTEN OF CRIMINELEN?

Het keerpunt in zowel documentatie als toewijding van de Oeigoerse onafhankelijkheidsbewegingen vond plaats in de jaren negentig. In deze periode ontstond er serieuze media-aandacht voor minderheden in China, waaronder de Oeigoeren, en hun verzet. Dit valt ook op bij de resultaten in de Global Terrorism Database. De Oeigoerse aanslagen die hierin verwerkt zijn beginnen pas in 1996.⁷

Door het uiteenvallen van de Sovjet-Unie brachten de jaren negentig grootschalige opstanden met zich mee. Na de val van het rijk vormden zich in Centraal-Azië onafhankelijke staten. Dit bood de Oeigoeren hernieuwde hoop, net als de successen van de mujahedin in de Afghaanse oorlog tegen de Sovjet-Unie. Deze strijd zou ook Oeigoerse jongeren hebben aangetrokken. Gevreesd werd dat zij de jihad na de oorlog in eigen land voort zouden zetten. Deze zorgen leken te worden bevestigd in de aanslagen, opstanden en lynchpartijen uit extremistisch-islamitische hoek, die

6 J. Millward, 'Violent Separatism in Xinjiang: A Critical Assessment', *Policy Studies* 6 (2004) 8.

7 Global Terrorism Database (versie december 2013), <http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&search=uighur&cob=GTDID&od=desc&page=4&count=20#results-table> (4 mei 2014).

De provincie Xinjian (gearceerd) in China

plaatsvonden tussen 1990 en 1997.

Vanaf 1991 volgden geregeld meldingen van aanslagen waarbij veel onduidelijkheid heerste over het doel en wie er verantwoordelijk was. De ETIM wordt vaak genoemd als de verantwoordelijke partij. De groep zou in deze periode, met hulp van organisaties als de Taliban, al-Qaeda en ISI, de Pakistaanse veiligheidsdienst, een alarmerende professionalisering door hebben gemaakt.⁸ ETIM heeft echter geen van de aanslagen uit de jaren negentig opgeëist en zou überhaupt pas in 2000 voor

het eerst opgedoken zijn.⁹

China reageerde in 1996 op het toenemende separatisme met een nog rigoureuzer beleid, vooral met betrekking tot opstandig gedrag en illegale religieuze activiteiten. De discriminatie die volgde, dreef een steeds groter deel van de autochtone bevolking naar extremistische kampen. Dit leidde uiteindelijk tot de busaanslagen van Urumqi in 1997.

Aan deze drie bomaanslagen op bussen in de hoofdstad van Xinjiang gingen honderden arrestaties van Oeigoeren vooraf. De politie had ingegrepen na protesten tegen het Chinese beleid die waren uitgelopen op geweld. De Chinese regering labelde de busaanslagen als illegale, door criminelen gepleegde religieuze activiteiten: een tactiek om

8 Ehasan Ahrari, 'China, Pakistan, and the "Taliban Syndrome"', 663. Vgl: Choudhary, 'Islamic Militancy and Terrorism in Xinjiang: China's Anxieties and Concerns', 76. ; J. Z. Wang, 'Eastern Turkistan Islamic Movement: A Case Study of a New Terrorist Organization in China', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 47, 5 (2003) pp. 574-575.

9 Kan, 'U.S.-China Counterterrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy' (versie 15 juli 2010), <http://www.fas.org/sgp/crs/terror/RL33001.pdf> (28 mei 2014) 4.

dissidentie te ontkennen.¹⁰

EEN BESLISSENDE KENTERING

Na 11 september 2001 nam de aandacht voor het geweld in Xinjiang toe. China begon zich openlijker uit te laten over de aanslagen en ze onder terrorisme te scharen. Door die veranderende houding lijkt het geweld zich na 9/11 op grotere schaal voor te doen. Zelfs China geeft echter aan dat de aanslagen in heftigheid juist zijn afgenomen sinds 1997/1998. Door de gewijzigde Chinese aanpak is de beschikbaarheid van informatie over recente incidenten toegenomen.

Er is nu een stortvloed aan gemelde aanslagen, zoals een aanval op Chinese politie. Hierbij werd gebruik gemaakt van zelfgemaakte bommen. Gezien de zwaar aangescherpte beveiliging in China op dat moment, had deze aanslag een grote symbolische waarde. Een volgende aanslag, weer met de Chinese politie als doelwit, vond plaats in 2010. Hierbij reed een Oeigoer met een voertuig, gevuld met explosieven, in op een aantal agenten. Eenzelfde methode werd gebruikt bij een aanslag op 23 november 2013. Deze aanval werd door de leider van de ETIM bestempeld als

10 G. Bovingdon, 'The Not-So-Silent Majority: Uyghur Resistance to Han Rule in Xinjiang', *The China Journal* 44 (2000) pp. 39-40.

het beginpunt van de jihad tegen China.¹¹

Het bekendst zijn waarschijnlijk de voorvallen waarbij daders gebruik maakten van slagwapens. Deze 'mesaanvallen' zijn bij uitstek illustratief voor terrorisme. De gekozen plaats is vaak openbaar, wat een gevoel van onveiligheid onder de bevolking teweeg brengt. De wapenkeuze geeft een herkenbare en ongebruikelijke modus operandi. Dit garandeert niet alleen aandacht en angst, maar maakt ook navolging makkelijker. Uit gegevens over de Oeigoeren die gelieerd zijn aan de Taliban, komt naar voren dat zij een voorliefde hebben voor dit type wapen.¹²

NAAMGEVING AAN OEIGOERS GEWELD

Er bestaat weinig twijfel over dat het geweld in China in het afgelopen de-

11 W. Maclean, 'Islamist group calls Tiananmen attack "jihadi operation" – SITE" (versie 23 november 2013), <http://www.reuters.com/article/2013/11/23/china-attack-claim-idUSL5N0J80KT20131123> (6 juni 2014).

12 S. Mehsud en M. Golovnina, 'From his Pakistan hideout, Uighur leader vows revenge on China' (versie 14 maart 2014), <http://www.reuters.com/article/2014/03/14/us-pakistan-uighurs-idUSBREA2D0PF20140314> (7 juni 2014).

cennium terrorisme genoemd kan worden. Zo vallen de hierboven genoemde 'mes-aanvallen' en de aanslagen met bommen of voertuigen onder terrorisme, ongeacht de gekozen definitie. Het asymmetrische karakter van het geweld komt hier naar voren. Het is

*De Chinese
interpretatie
illustreert de
machtspositie
van de
beoordelende
partij*

aanneemelijk dat het doel het veroorzaken van angst om te intimideren, dwingen of over te halen was en het doelwit symbolische waarde had. Hierbij komt niet alleen het reactie-afhankelijke karakter naar voren, maar ook de politieke motivatie. Hoewel de drijfveren vaak enigszins speculatief zijn valt uit de keuze voor bepaalde doelwitten en uit een gekozen tijdstip veel af te leiden.

Over andere voorvallen bestaat meer onduidelijkheid, zoals over de studentenprotesten in de jaren tachtig. Volgens de Chinese interpretatie kunnen deze voorvallen onder terrorisme worden geschaard als de intenties van de gevolgen worden afgeleid. Dit wil zeggen dat wanneer er bij een opstand gewonden vallen, de tegenpartij kan claimen dat dit de bedoeling was. Dit illustreert de machtspositie van de beoordelende partij. Aan de hand van de door mij voorgestelde werkdefinitie

woulden deze voorvallen hooguit onder politiek geweld vallen, doordat er geen sprake is van het creëren van angst of onveiligheid door middel van asymmetrische methodes. Het is dus belangrijk een duidelijke definitie van terrorisme te hanteren en de aanslagen, voor zover mogelijk, individueel te onderzoeken vóór een conclusie te vellen.

Het belang van een specifieke beoordeling wordt ook duidelijk als het gaat om het religieuze aspect van de aanslagen, dat door de Chinese regering vooral na de start van de Amerikaanse war on terror wordt benadrukt. Er bestaat veel twijfel over de religieuze inslag van de Oeigoerse aanslagen. Dit komt onder andere door het gebrek aan 'onafhankelijke' informatie en enige argwaan over de motivatie van de Chinese overheid.

De vorm van sommige aanslagen zou gerelateerd kunnen worden aan religieuze terreur. Zo is het inzetten van een voertuig als wapen, waarbij de overlevingskansen van de daders vrijwel nihil is, een veel gebruikte methode van islamitische extremisten. Het gebruik van messen heeft daarnaast een connotatie die hint op een sekte. Deze gevolgtrekkingen zijn echter puur associatief.

De voor de hand liggende reden waarom er aan religieus terrorisme zou worden gedacht bij geweld door Oeigoeren is dat het grootste gedeelte van het volk moslim is en de ETIM een islamitische, Oeigoerse groepering is.

De ETIM is echter niet bepaald representatief voor het Oeigoerse volk. Een religieus volk kan ook strijden tegen repressie zonder een eigen religieuze staat op te willen richten. Voor de Chinese staat is het op sommige punten voordelig om te generaliseren. Het heden-daagse Oeigoers terrorisme lijkt daardoor gedomineerd te worden door de religieuze variant. Door de Oeigoeren fundamentalistische terroristen te noemen legitimeert China haar beleid en kan het hard optreden tegen elke vorm van heterogeniteit in Xinjiang.

CONCLUSIE

Deze analyse toont aan dat terrorisme een buitengewoon gepolitiseerd begrip is, dat afhankelijk is van (politieke) interpretatie. Zo kan de simpele vraag of een gewelddadige actie onder de noemer terrorisme valt, toch een meerduidig antwoord opleveren. Dit is onmiskenbaar als er twee verschillende definities, namelijk de werkdefinitie en de officiële Chinese definitie, worden toegepast op de casussen van het gewelddadige Oeigoerse verzet in China.

Demonstraties vanuit het volk waren voornamelijk vreedzaam bedoeld. Als er geweld werd toegepast was dit vaak niet tegen personen gericht. Hierdoor vallen deze incidenten niet onder de werkdefinitie. Het kan echter wel onder de Chinese variant vallen, zolang het aanmerkelijk is dat het een doel is de open-

bare veiligheid in het geding te brengen, angst te creëren of staatsorganen of internationale organisaties te bedreigen.

Naast demonstraties zijn er ook schimmige groeperingen die hun wapens op hebben genomen tegen de Chinese overheid. Deze maakten gebruik van geweld ter intimidatie, asymmetrische tactieken, symbolische doelwitten en zetten angst in als wapen. Hierdoor vormden ze een gevaar voor de samenleving, een bedreiging voor de staat en creëerden ze angst. Hun acties hadden zowel schade als slachtoffers tot gevolg. Dit maakt dat deze categorie onder beide gehanteerde definities valt.

Uit deze voorbeelden blijkt dat het concept terrorisme valt of staat met de gekozen definitie en de interpretatie van een gebeurtenis. Bij het vormen van een definitie moet gekeken worden welke aspecten de essentie van terrorisme vormen, waarbij alle partijen het fenomeen een verschillende signatuur toekennen. Nog complexer wordt het als er religie in het spel is. Bij de Oeigoerse kwestie vloeien het geweld en geloof in sommige situaties samen, zoals bij de religieuze ETIM. Voor geweld tot religieus terrorisme gebombardeerd kan worden, moet eerst onderzocht worden welke relatie er tussen het geweld en de religie bestaat. Daarnaast is het belangrijk sceptisch tegenover de gehanteerde definitie van terrorisme te staan. De gewelddadige methode zelf is niet het enige politieke middel dat hier in het spel

is, ook de definitie kan als een machts-instrument worden gebruikt. China heeft bijvoorbeeld baat bij om opstandelingen te labelen als terroristen. Terrorisme is dus niet alleen op praktisch niveau maar ook op theoretisch niveau een precare zaak.<<

Sandra Kristiaan is derdejaars studente geschiedenis. Haar interesse ligt in het algemeen bij de hedendaagse geschiedenis, en ze denkt zich te gaan specialiseren in conflict studies of politieke ideologieën.

Een interview met... symposiumspreker Jacco Pekelder

Terrorisme: een door de maatschappij gecreëerd verschijnsel?

HIDDE GOEDHART EN WISANNE VAN 'T ZELFDE

In het kader van de steeds groter wordende aandacht voor de Duitse anti-islambeweging Pegida interviewde Aanzet Jacco Pekelder, expert op het gebied van terrorisme, politiek geweld en hedendaags Duitsland. Tijdens het symposium zal hij van 12.30 uur tot 13.30 uur een lezing houden over links terrorisme. Twaalf dagen na de aanslag op de redactie van Charlie Hebdo vroegen wij hem zijn licht te laten schijnen op de recente gebeurtenissen. Hoe groot is de islamitische terroristische dreiging in West-Europa nu echt? En bestaat er een kans dat de Pegida-demonstranten zullen overgaan tot geweld?

*Pegida is in
hoofdzak
een tamelijk
burgerlijke
beweging*

‘Om met die laatste, verrassende vraag te beginnen: tot nu toe zijn de Pegida-demonstraties nog niet begeleid geweest door terroristische daden. Geweld op grote schaal heeft niet plaatsgevonden.’

Pegida, dat in Dresden achttien- tot twintigduizend demonstranten op de been wist te brengen, stelt volgens Pekelder eigenlijk maar weinig voor. Terrorisme zou moeten komen van de kleine groep extreemrechtse aanhangers die soms

wel een stempel drukt op de beweging, maar haar niet echt de eigen wil kan opleggen. Het is wel voorstelbaar dat deze groep zich met gewelddaden zou kunnen gaan profileren als activator om te pogen de rest van de beweging te radicaliseren. ‘Dat,’ stelt Pekelder, ‘zou een terroristische strategie kunnen zijn.’ De mogelijkheid bestaat dus dat Pegida op termijn terroristische trekken zal gaan vertonen. Pekelder nuanceert dit echter enigszins: ‘Mijn generatie is gewend te denken dat een dergelijke grote massabeweging op straat alleen van links zou kunnen komen. Als het van rechts komt denken we meteen aan het nationaalsocialisme en is het altijd fout en heel gevaarlijk. Dat is toch te makkelijk. Pegida is in hoofdzak een tamelijk burgerlijke beweging.’

Merkel heeft laten weten dat ze zich niet wil laten leiden door extreemrechtse ideeën, maar graag een open debat wil kunnen voeren over immigratie en integratie. ‘In Duitsland wordt er stevig gedebatteerd over integratie en immigratie. De lügenpresse-beschuldiging die Pegida blijft herhalen is eigenlijk erg overdreven.’ De term lügenpresse, een strijdkreet waarmee de pers beschuldigd wordt van het achterhouden van informatie, heeft na de Tweede Wereldoorlog een zeer negatieve connotatie gekregen. Het verwijt is dus ongegrond. Zeker vanuit de CSU is er altijd kritiek geweest op een versoepeling van het immigratiebeleid. In Duitsland heeft assimilatie bovendien altijd hoog in het vaandel gestaan, terwijl Nederland, volgens Pekelder, ‘de multiculturele samenleving heel lang door een roze bril bekeek.’

Toen op 16 januari in Berlijn twee van terrorisme verdachte mannen gearresteerd werden, schonk de media hier weinig aandacht aan. Dit werpt de vraag op of Duitsland een grote speler is binnen de terrorismebestrijding. Pekelder geeft aan dat Duitsland zeker zijn best doet, maar dat de verstandhouding met de Verenigde Staten, de voorloper binnen de terrorismebestrijding, te wensen overlaat. ‘Duitsland hoort niet tot de favoriete partners van de Verenigde Staten.’ Pekelder legt dit uit aan de hand van de Eyes-groepen rond de Verenigde Staten. De VS vormen samen

Jacco Pekelder met een Cubaans portret van Jezus Christus die een geweer om zijn schouder draagt.

met Australië, Canada, Nieuw-Zeeland en Groot-Brittannië de Five Eyes, een groep die zeer nauw samenwerkt op het gebied van contraterrorisme. Nederland en drie andere landen vullen de vijf aan in de Nine Eyes. Duitsland is ongewild nog een stap verder van de Verenigde Staten verwijderd en valt binnen de Fourteen Eyes, een groep met nog minder sterke samenwerkingsverbanden. In Duitsland wordt hevig gedebatteerd over de maatregelen bij een potentiële terroristische dreiging. In Nederland is, zo haalt Pekelder als voorbeeld aan, na 9/11 wettelijk vastgelegd dat passagiersvliegtuigen door de Luchtmacht uitgeschakeld mogen worden, wanneer ze verdacht worden van terreur. Daar hoeft alleen de minister van Veiligheid

en Justitie toestemming voor te geven. In Duitsland zijn deze kwesties meer omstreden en gelden er strengere procedures voordat er overgegaan wordt op dergelijke acties.

De vraag of de dreiging van terrorisme in Nederland groot is, wellicht nog groter dan in Duitsland, spookt door menig hoofd. Pekelder durft hier geen harde uitspraak over te doen. Hij geeft aan dat in Duitsland vanuit de 'gewone' bevolking wel meer openlijke steun betuigd wordt aan Duitse moslims. Dat is in Nederland minder het geval, wat de kans op radicalisering vergroot. Nederland en Duitsland lopen echter beide het risico om getroffen te worden door een aanslag. Of dat een aanval op het publiek wordt, zoals in Madrid in 2004, of op een kritisch geluid als Charlie Hebdo, is niet met zekerheid te zeggen.

De vraag blijft hoe onderzoek naar terrorisme verricht moet worden. Kan er geleerd worden van fouten uit het verleden, of zou het onderzoek meer gericht moeten zijn op het heden? Pekelder betreurt dat de vraagstelling binnen onderzoek naar terrorisme vaak wordt afgeleid van de actualiteit: 'Ik vind het belangrijker om via de geschiedenis te leren begrijpen welke dynamiek terrorisme in de samenleving brengt.' De roep om concrete beleidsplannen leidt vaak tot de vraag hoe groot de dreiging vanuit een bepaalde bevolkingsgroep is. Het probleem daarmee is dat grote

*Ik vind het
belangrijker
om via de
geschiedenis te
leren begrijpen
welke
dynamiek
terrorisme
in de
samenleving
brengt.'*

groepen, zoals Nederlandse moslims of linkse jongeren in de jaren zeventig, zich vijandig bejegend voelen. Zo worden de problemen juist groter gemaakt. 'Het spannendst om te onderzoeken vind

ik de groepen direct rond terroristen. De groepen die als hun publiek of achterban beschouwd worden en met wie zij bepaalde belangrijke kenmerken, zoals religie of ideologie, gemeen hebben. Als je die groep echt goed bekijkt, zie je vaak dat die veel gedifferentieerder is en dat veel groepsleden de terroristen helemaal niet steunen, maar er juist van balen dat mensen met dezelfde achtergrond hun idealen met geweld proberen door te zetten.'

'Het is ook nog maar zeer de vraag', aldus Pekelder, 'of je daders van geweldsdaden apart moet vervolgen als daders van terroristische aanslagen. Is het belangrijk dat het label terrorisme erop geplakt wordt? Is ons strafrecht sowieso niet al goed genoeg?' Pekelder betwijfelt of we terroristen wel zoveel aandacht moeten geven als nu gebruikelijk is in de media. Daarmee werken

wij hun doelen juist in de hand. 'Onze reactie maakt terrorisme pas compleet. Als wij het voor elkaar krijgen om de angst die we voelen en de reactie op hun daden te onderdrukken, dan is terrorisme zinloos. We kunnen maar beter blijven shoppen en reizen en doen alsof onze neus bloedt. Dat is het enige wat het werk van terroristen op den duur onmogelijk maakt.' <<

Jacco Pekelder (1967) promoveerde in 1998 bij Friso Wielenga op de dissertatie *Nederland en de DDR. Beeldvorming en betrekkingen*. Sinds eind 2007 doceert hij Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. In het studiejaar 2013-14 was hij gastprofessor Europaicum aan de Universiteit van het Saarland.

Toen de wereld stil stond

De overeenkomsten en verschillen tussen de aanslagen van Parijs 2015 en München 1972

PETER MALCONTENT

Historici doen hun onderzoek in stoffige archieven, waar ze eindeloos boeken, artikelen en andere geschreven bronnen lezen. Het kan echter anders. Ook schilderijen, sculpturen, films en allerlei andersoortige niet-tekstuele bronnen kunnen heel nuttig zijn voor historisch onderzoek. In Beeldspraak schrijft een docent van de Universiteit Utrecht over zijn of haar ervaring met onderzoek aan de hand van beeldbronnen. Ditmaal wordt dit gedaan door Peter Malcontent, docent bij de afdeling internationale en politieke geschiedenis van de Universiteit Utrecht. Malcontent koos voor een afbeelding van één van de leden van de Palestijnse terroristische groepering Zwarte September die tijdens de Olympische spelen van 1972 een aanslag pleegde op Israëlische atleten.

Dit is één van de meest iconische foto's van het bloedbad in München. Een lid van de Palestijnse terroristische groepering Zwarte September kijkt vanaf een balkon naar beneden waar de rest van de Israëliëse delegatie stond.

Tijdens de terroristische aanslagen in Parijs in de eerste week van dit jaar gingen mijn gedachten als vanzelf terug naar het bloedbad van München in 1972. Leden van de Palestijnse terreurbeweging Zwarte September namen tijdens de Olympische spelen van dat jaar de Israëliëse sportdelegatie in gijzeling. Ook op dat moment stond de wereld even stil, vooral toen een mislukte bevrijdingsactie op een nabijgelegen vliegveld in een bloedbad eindigde.

Dat mijn gedachten in januari meer dan veertig jaar terug de tijd ingingen is niet zo vreemd. Ik schrijf op dit moment een boek over Nederland en de Palestijnse kwestie en in een van de hoofdstukken speelt het gijzelingsdrama in München een belangrijke rol. Los daarvan heeft 'München 1972' mij altijd gefascineerd vanwege deze iconische foto. Een van de terroristen is hier te zien op het balkon van het ap-

partementengebouw waar de Israëliëse delegatie werd gegijzeld. Hoewel je zijn gezicht niet kunt zien, spreekt alleen uit zijn houding al een soort van onverzettelijkheid. Die houding kenmerkte ook de gebroeders Kouachi op de beelden die direct na de aanslag op Charlie Hebdo met een mobieltje werden gemaakt.

In beide gevallen werden de aanslagen gemotiveerd door ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Belangrijk verschil is wel dat, anders dan de Islamitische jihad nu, het Palestijnse streven naar zelfbeschikking in 1972 al op een zekere mate van sympathie in West-Europa kon rekenen. De gijzelingsactie werd streng veroordeeld, maar het begrip voor de noden van het Palestijnse volk dat Zwarte September dacht te vertegenwoordigen nam niet af. Iets soortgelijks deed zich voor in de eerste weken na de aanslagen in Parijs.

De weerstand tegen het door IS en Al Qaida gepropageerde moslimfundamentalisme nam sterk toe. Toch bleken de meeste West-Europeanen nog altijd

*De bevrijdings-
poging mislukte
en had
catastrofale
gevolgen;
één van de
terroristen
wist met een
handgranaat
alle gegijzelden
om te brengen*

een onderscheid te kunnen blijven maken tussen jihadstrijders en de gewone moslim op straat.

Er zat echter een wereld van verschil tussen de manieren waarop de betrokken politiekorpsen op de aanslagen reageerden. Waar in Frankrijk onmiddellijk effectief werd opgetreden door speciale eenheden, ging in München alles

mis. Contraterreur was in 1972 een tak van sport waarin West-Europese politiekorpsen nog niet echt bedreven waren. Zo mislukte een eerste bevrijdingspoging in het Olympische dorp faliekant omdat de West-Duitse televisie daarvan live verslag meende te moeten doen. Daar deden de gijzelnemers hun voordeel mee. Vervolgens bleek de politie zich misrekend te hebben in het aantal gijzelnemers. Daardoor stonden er op vliegveld Fürstenfeldbruck, vanwaar

een Boeing 727 de terroristen en hun gevangenen naar Caïro zou brengen, te weinig scherpschutters klaar voor een tweede bevrijdingsactie. Ook die bevrijdingspoging mislukte. Deze keer had dat catastrofale gevolgen: een van de terroristen wist nog net voordat hij werd uitgeschakeld met een granaat alle gegijzelden om het leven te brengen.

Tussen de wijzen waarop de media bericht deden van beide aanslagen bestond eveneens een welhaast dramatisch verschil. Daarmee doel ik op de wijze waarop de 'wakkerste krant van Nederland' de ochtend na het bloedbad in München over de afloop van de gijzelingsactie berichtte. In chocoladeletters liet De Telegraaf op haar voorpagina weten dat alle gegijzelden waren gered. Dankzij de camerafunctie die ieder mobieltje tegenwoordig heeft, zijn dat soort tragische blunders anno 2015 gelukkig niet meer mogelijk.<<

De schlemiel van het interbellum?

Marinus van der Lubbe en de Rijksdagbrand

DAAN DEN BRAVEN

Marinus van der Lubbe heeft bekendheid gekregen als de persoon die de grote brand in de Rijksdag op zijn geweten heeft. Mede door propaganda van nazistische en communistische zijde is hij de geschiedenis ingegaan als de schlemiel van het interbellum. Daan den Braven heeft opnieuw onderzoek gedaan naar de vraag of dit terecht is. Uit zijn artikel blijkt of Van der Lubbe werkelijk gezien moet worden als machteloze marionet of dat zijn daad als een terroristische actie beschouwd kan worden.

Op 27 februari 1933 stond de Rijksdag in brand. De glazen koepel die het dak tooide, bezweek onder de enorme hitte. Boven het gebouw mengden de hete dampen zich met de koude februarilucht, waardoor dikke rookwolken ontstonden. Die werden al gauw opgemerkt. De toegesnelde hulpdiensten vonden in het hart van de Rijksdag een jonge Nederlander, Marinus van der Lubbe, die direct schuld bekende.

Marinus van der Lubbe stichtte de brand uit protest. Hij was een communist die een nieuwe wereld verwachtte, maar omdat die niet snel genoeg kwam, besloot hij de oude wereld zelf een laatste duwtje te geven. Het liep echter anders dan gehoopt. Adolf Hitler greep de brand aan om de communisten uit de weg te ruimen, en met succes: binnen korte tijd was het Duitse communisme volledig uitgeschakeld.

Bij zijn daad werd Van der Lubbe zonder meer gedreven door ideologische overwegingen. Hij had al eerder geprobeerd Rusland - het 'beloofde land' - binnen te trekken, maar werd toen bij de Roemeense grens geweerd. Tegenover de Berlijnse politie verklaarde hij na zijn arrestatie politieke motieven te hebben. Hij zag dat het Duitse proletariaat werd onderdrukt, zonder dat de arbeiders daar uit zichzelf iets tegen ondernamen. Daarom besloot Marinus zelf te handelen. 'Ik wilde geen particulieren raken, maar iets wat tot het systeem behoort', verklaarde hij

tijdens het politieverhoor.¹ Hoewel de brandstichting in de Rijksdag niet bepaald succesvol was, valt het wel te interpreteren als een aanslag op de staat. In dit artikel wordt de daad onderzocht aan de hand van de *propaganda by deed*-en *vanguard*-theorieën, waarbij de vraag is in hoeverre

de brandstichting in het kader van die theorieën te verklaren is. Daarvoor zullen eerst de beide theorieën toegelicht worden, dan kort de levensgeschiedenis van Van der Lubbe, om tot slot de elementen samen te voegen.

Hij was een communist die 'een nieuwe wereld verwachtte', maar omdat die niet snel genoeg kwam, besloot hij de oude wereld zelf een laatste duwtje te geven

De geschiedenis heeft Marinus van der Lubbe geen goed gedaan. Het heersende idee is dat hij een marionet van de communisten of de nazi's was en bovendien zwakhoofdig: een ietwat achterlijke schlemiel. Dit historisch ongeïnformeerde beeld is ontstaan door smadelijke propaganda van zowel communis-

1 N. Jassies, *Marinus van der Lubbe en de Rijksdagbrand* (Amsterdam 2002) 24.

tische als nazistische kant, die de daad en persoon op zichzelf volledig heeft ondergesneeuwd. Reeds in de jaren zestig is door de Duitse journalist Fritz Tobias overtuigend aangetoond dat Van der Lubbe alleen heeft gehandeld – een marionet was hij niet. Feit blijft echter dat zijn daad een mislukking was. Dit onderzoek kan licht werpen op de vraag waarom de daad van Van der Lubbe uitgelopen is op een mislukking en hoe dat heeft bijgedragen aan zijn status als schlemiel van het interbellum.

DE VANGUARD-THEORIE

De strategische doctrine van het *vanguardism* is een onderdeel van het linkse gedachtengoed dat wortelt in het werk van Karl Marx, de negentiende-eeuwse economisch denker en filosoof die de klassenstrijd tussen het proletariaat en de bourgeoisie en de onvermijdelijke komst van een socialistische revolutie beschreef. Marx was de theoreticus en aanjager van het revolutionaire streven van talloze linkse groeperingen in de negentiende en twintigste eeuw, maar een politieke blauwdruk voor het tot stand brengen van een revolutie had hij niet gegeven. Wel had hij de idealen van intellectuelen gekoppeld aan de dagelijkse worsteling van de arbeidersklasse – een stap in de goede richting. Het pre-marxistisch socialisme was intellectueel hoogdravend, maar volledig gescheiden van de arbeidersklasse, waardoor het de

kracht en diepgewortelde aspiraties van het volk miste.² Marx' wetenschappelijk onderbouwde socialisme zorgde voor een onlosmakelijke verbinding van de twee strengen. Nu was alleen nog een bevlogen leider nodig om een revolutie tot stand te brengen.

In tsaristisch Rusland trad aan het begin van de twintigste eeuw zo'n leider op de voorgrond: Vladimir Ilitsj Oeljanov, beter bekend als Lenin. Hij constateerde in het in marxisme een aantal theoretische problemen, die ontstaan waren door het uitblijven van door Marx onvermijdelijk geachte ontwikkelingen. Zo was er nauwelijks iets van het door Marx beschreven revolutionaire klassenbewustzijn te bekennen onder arbeiders. Lenin zocht de oorzaak hiervan in de arbeidsdeling die Marx al had beschreven: arbeiders maakten zulke lange dagen dat ze geen tijd hadden om tot klassenbewustzijn te komen, laat staan om zich te verdiepen in de filosofische complexiteit van het marxisme. Bovendien was onder het repressieve regime in Rusland überhaupt geen ruimte voor protest. Lenin kwam tot de conclusie dat de verdrukte arbeiders moesten worden geholpen in hun bewustwording.³

2 V.I. Lenin, *'Left-wing' communism – An infantile disorder* (Sydney 1999) 16.

3 V.I. Lenin, *Essential works of Lenin: "What is to be done?" and other writings* (2012) 74.

Voor de uitvoering greep hij terug op een idee dat Marx en Engels al in de kern hadden geformuleerd in 'Het Communistisch Manifest' in 1848.⁴ Ze schreven daarin dat communisten altijd het meest voorwaarts gerichte gedeelte van alle arbeiderspartijen moesten vormen. Lenin scherpte dit idee aan. In een pamflet stelde hij dat de geschiedenis leert dat de arbeidersklasse op eigen kracht nooit verder zal komen dan een vakbondsbewustzijn.⁵ Vakbonden beperkten zich in de regel tot het vechten voor betere lonen – ze vochten altijd binnen het systeem, niet ertegen. Lenin voorzag een professionele *vanguard party* die zich altijd in de voorhoede van de klassenstrijd bevond. Zij zou de massa altijd één stap voor blijven om de weg te wijzen, maar tegelijkertijd ook nooit meer dan die ene stap, zodat de strijd altijd die van de arbeiders bleef.⁶ Dit was de verbinding van de arbeidersklasse met het communisme waarover Marx al getheoretiseerd had.

Wat betreft de werkwijze van de partij, nam Lenin afstand van de methoden die bijvoorbeeld de Russische anarchistische terreurgroep 'De wil van het volk' (*Narodnaya Volnya*) aan het eind van de negentiende eeuw hanteerde. Deze

groep was onder andere berucht vanwege de moord op tsaar Alexander II in 1881. Lenin wees een dergelijk systeem van individuele, politieke moorden als methode van politieke strijd categorisch af, omdat het de beste krachten af zou leiden van noodzakelijke, organisatorische activiteiten. Bovendien zou het een verkeerd beeld geven van het doel van de strijd.⁷ In plaats daarvan richtte de partij zich in de eerste plaats op de arbeidersklasse door middel van vlugschriften in populaire taal, preken en het uitdelen van pamfletten op plaatselijke evenementen.⁸ De bolsjewieken van Lenin kwamen uiteindelijk dankzij deze tactiek aan de macht: niet door acties van individueel terrorisme, maar door de massa over te halen tot de bolsjewistische zaak. De sleutel tot succes was de organisatie van de partij.⁹

PROPAGANDA BY DEED

Anders dan het voorhoede-denken van de *vanguard*-strategie is *propaganda by deed* een tactiek waarmee men steun tracht te vergaren voor een bepaald doel door opvallende of extreme daden, zo-

4 K. Marx en F. Engels, *Het communistisch manifest* (Berchem 2010) 2.

5 Lenin, *What is to be done?*, 74.

6 G. Martin, *Understanding terrorism*, 212.

7 V.I. Lenin, "Second congress of the RSDLP: Drafts of minor resolutions", *Collected works*, 6, Marxists.

8 Lenin, *An infantile disorder*, 17.

9 D. Fromkin, 'The strategy of terrorism', *Foreign affairs: an American quarterly review*, 53:4 (1975) 675.

als bomaanslagen of politieke moorden. Het werd in de negentiende eeuw geconceptualiseerd door revolutionairen als de Italiaanse Carlo Pisacane en de Russische anarchist Mikhail Bakunin. Deze laatste schreef dat principes verspreid zouden moeten worden door daden, niet door woorden, omdat de

daad de krachtigste vorm van propaganda is.¹⁰ Hoewel politieke moord een goed voorbeeld van *propaganda by deed* is, heeft het idee betrekking op zowel dodelijk als niet-dodelijk geweld. Bakunin riep bijvoorbeeld niet op tot moordpogingen of bomaanslagen,

sterker nog, hij wees koningsmoord als methode af. Gericht moorden beoordeelde hij als immoreel. In plaats daarvan propageerde hij de vernietiging van eigendommen en instellingen van de regering.¹¹

10 M. Bakunin, *Letters to a frenchman on the present crisis* (Bron: *Bakunin on anarchy*, vertaald en bewerkt door Sam Goldoff, 1971).

11 R. B. Jensen, 'Daggers, rifles, and dynamite: Anarchist terrorism in nineteenth

Paul Brousse, een Franse anarchist die de term *propagande par le fait* oorspronkelijk muntte, bedacht dat de tactiek niet alleen door groepen, maar ook door individuen gebruikt kon worden. Een andere anarchist, de Rus Peter Kropotkin, spoorde in een artikel in 1881 aan tot illegale protesten, opstand en waakacties die de aandacht van het publiek moesten grijpen, opdat het idee van de revolutie zich zou verspreiden. Kropotkin was een leidend figuur in anarchistische kringen en net als Bakunin wees hij terrorisme en politieke moorden af als methode. Het is gezien de nadruk die het anarchisme legt op individuele vrijheid en op de afwijzing van hiërarchie echter de vraag hoeveel invloed een leidend figuur in dat soort zaken kon hebben vergeleken met andere ideologieën.¹²

Uniek aan terrorisme is dat het zijn doelen niet bereikt door de daden op zichzelf, maar door de reactie daarop. Het is de tactiek van de zwakken – op eigen kracht kunnen terroristen hun doelen niet bereiken, ze kunnen alleen hopen dat op een aanslag de beoogde reactie vanuit de regering of het volk volgt. Terroristische aanslagen stellen een getroffen regering namelijk voor een dilemma. Ingrijpen of niet ingrij-

century Europe', *Terrorism and political violence*, 16 (2004) 122.

12 Jensen, 'Daggers, rifles, and dynamite', 124-125.

pen? Een zwakke reactie kan als krachteloos geïnterpreteerd worden door de bevolking en zo de terroristen in de kaart spelen, maar ook een krachtig antwoord kan gunstig zijn voor de terroristen doordat de regering haar 'ware gezicht' laat zien, waarna het volk sympathie ontwikkelt voor de zaak van de terroristen. In die wetenschap kunnen ze nieuwe aanslagen plegen, waarop verdere repressie en toenemende steun volgt: een vicieuze cirkel die uiteindelijk tot het succes van een beweging kan leiden.¹³

Voor het welslagen van een terreurdaad en het uitlokken van de beoogde effecten bij de bevolking is echter van belang dat reeds vooraf een basis van actieve steun voor de zaak bestaat. Zonder een dergelijk fundament kan een terroristische aanslag juist een averechts effect hebben. De publieke opinie keert zich of laat zich dan gemakkelijk tegen de terroristen keren en de staat kan krachtig ingrijpen zonder dat het volk zich druk maakt. Een terrorist die een aanslag pleegt terwijl onder het volk geen draagvlak voor zijn zaak bestaat, schiet zichzelf dus in de voet.

MARINUS VAN DER LUBBE

Aan het eind van de jaren twintig van de vorige eeuw werd Europa door een

Marinus van der Lubbe bij zijn arrestatie in 1933

hevige economische crisis verlamd. Tijdens de beurskrach van 1929 stortten nationale economieën ineem en in de nasleep ervan steeg de werkloosheid tot ongekennde hoogtes. In Duitsland leidde een crisis, samen met drukkende herstelbetalingen van het verdrag van Versailles en de bittere nasmaak van de Eerste Wereldoorlog, tot instabiliteit in de Weimarrepubliek. Het land met het grootste proletariaat van Europa was ideologisch verdeeld tussen communisten en fascisten, en die laatsten waren begin jaren dertig aan de winnende hand. In Nederland hield de crisis eveneens huis. Tussen 1929 en 1934 was bijna een vijfde deel van de beroepsbevolking werkloos; honderdduizenden kwamen financieel in de knel door mas-

¹³ Fromkin, 'The strategy of terrorism', 691-693.

saontslagen en loonsverlagingen.¹⁴

In dit klimaat gedijde de enthousiasme communist Marinus van der Lubbe. In 1909 geboren, en op zijn twaalfde al wees, woonde hij noodgedwongen bij zijn halfzus en ging hij al vroeg in de leer bij een metselaar, wat hem goed beviel: hij was sterk, een goede werkkraft en verdiende een aardig weekloon.¹⁵ In de bouw kwam Van der Lubbe voor het eerst in contact met het communisme. Al gauw werd hij lid van een communistische jeugdbond in Leiden en organiseerde hij discussieavonden op zijn zolderkamertje, waar onder meer werd gedebatteerd over de staat van de Communistische Partij en Sovjet-Rusland.¹⁶ Toen Marinus door een bedrijfsongeval een deel van zijn gezichtsvermogen verloor, moest hij stoppen met zijn werk. Vanaf dat moment besteedde hij meer en meer tijd aan de communistische jeugdbeweging, waardoor hij zich snel in de gelederen opwerkte.¹⁷

In die jaren zette Van der Lubbe zich koortsachtig in voor de commu-

nistische zaak. Hij verspreidde manifesten, begon met een groepje een cursus marxisme, schreef pamfletten tegen het kapitalisme en nam deel aan straatgevechten met de 'fascistische' politie. Regelmatig belandde hij in de cel.¹⁸ Dat hij niet onbekend was in communistische kringen, wordt geïllustreerd door het feit dat het communistische dagblad *De Tribune* in januari 1931 in enkele artikelen de vrijheid voor kameraad Van der Lubbe bepleitte. Zijn bekendheid had hij te danken aan zijn felheid, maar diezelfde eigenschap kwam hem juist ook vaak op kritiek te staan: hij botste regelmatig met het bestuur van de partij. Vier keer trad hij uit de jeugdbond, drie keer kwam hij terug, maar hij voelde zich een 'vreemdeling in het kamp'.¹⁹ In dezelfde periode was Marinus een fervent reiziger, hij trok door Europa met als einddoel het beloofde land van de Sovjets. Het is hem echter nooit gelukt om Sovjet-Rusland te bereiken.

DE RIJKSDAG BRANDT

Op 31 januari 1933 verkondigden kranten wereldwijd dat Adolf Hitler de dag ervoor was verkozen tot Rijkskanselier van Duitsland. Bij het vernemen van dit nieuws maakte Van der Lubbe direct een rondje langs zijn kameraden,

14 P. Rodenburg en J.G.S.J. van Maar-seveen, *Statistieken van de werkloosheid in Nederland, 1902-1943*, http://resources.huygens.knaw.nl/pdf/Broncommentaren/voorlopig/Broncommentaren_6-257_300.pdf (1-5-2014) 287.

15 Jassies, *Marinus van der Lubbe*, 4.

16 Ibidem, 6.

17 H. Karasek, *Der Brandstifter* (Berlijn 1980) 23.

18 H. Karasek, *Der Brandstifter*, 25.

19 Jassies, *Marinus van der Lubbe*, 6.

De Rijksdag in brand

maar die waren niet van plan iets te doen. Marinus meende daarentegen dat in Duitsland een revolutionaire crisis was begonnen en voelde zich geroepen om het Duitse proletariaat te steunen.²⁰ Reeds op 18 februari arriveerde hij in Berlijn, waar hij direct, maar tevergeefs gespreksgenoten opriep tot demonstraties. Iedereen wees naar de communistische partij, maar die had de handdoek al in de ring gegooit. De nederlaag tegen de fascistten werd verbloemd door het binnen de marxistische theorie te herinterpretieren als een 'historisch noodzakelijke tussenfase voor de komst van de communistische heilstaat'.²¹ Mari-

nus dacht daar anders over, hij schreef in zijn dagboek: 'Ik heb vastgesteld dat de aanhangers van de regering volledige vrijheid in Duitsland genieten, maar de arbeiders niet'.²²

Na een week rondgelopen te hebben met deze wringende constatering, ging hij over tot handelen. In de nacht van zaterdag 25 februari stak hij in vier verschillende panden een vuurtje, maar deze werden stuk voor stuk snel geblust. Terwijl hij de volgende maandag op het punt stond om teleurgesteld en onverrichterzake naar huis terug te keren, besloot hij het nog één keer te proberen. Met een pakje vuurmakers op zak sloop hij rond negen uur de Rijksdag binnen, om daar vuurtjes te stoken in de gordijnen en het meubilair. Het vuur verteerde het droge hout, sloeg om zich heen en creëerde dikke rookwolken, maar viel qua intensiteit uiteindelijk mee. In zowel communistische als nazistische propaganda werd het later echter tot enorme proporties opgeblazen.²³ Hulpdiensten vonden Marinus in het gebouw, die zonder omhaal schuld bekende. Op de vraag waarom hij het had gedaan riep hij tevreden "Uit protest!", omdat hij wist dat hij ditmaal succes had gehad.²⁴

De autoriteiten vermoedden vanaf

22 Karasek, *Der Brandstifter*, 84.

23 Jassies, *Marinus van der Lubbe*, 21-23; Karasek, *Der Brandstifter*, 103-105.

24 Ibidem, 106.

20 Ibidem, 18.

21 Ibidem.

het begin dat Marinus medeplichtigen moest hebben, en hoewel Van der Lubbe stellig ontkende, pakten ze drie communisten op. Daarnaast greep de naziregering de situatie aan om het Duitse communisme uit te schakelen. De communisten sloegen terug door de brand als een sluwe truc van de nazi's te duiden – Van der Lubbe zou een homoseksuele prostituee van de nazi's zijn geweest, geen communist.²⁵ Hoewel beide

*Niet
particulieren,
maar het
systeem wilde
hij raken, en
liefst zo dat
iedereen het
zag*

zijden overtuigd waren van Van der Lubbes rol als marionet van hogere machten, heeft hij dat tot zijn dood ontkend.²⁶

Onomstreden is in ieder geval het feit dat de verzetsdaad van Van der Lubbe op een fiasco is uitgelopen voor hemzelf en zijn zaak. Een dag na de brand werd de Rijksdagverordening afgekondigd, een voorloper van de machtigingswetten van maart 1933, die een belangrijke stap vormden op weg naar de eenpartijstaat. Zelf werd Van der Lubbe na een lang en slepend proces van acht maanden ter dood veroordeeld, niet voor brandstichting, maar op basis van een met terugwer-

kende kracht ingestelde wet voor het verzwijgen van medeplichtigen. Op 10 januari 1934, bijna een jaar na de Rijksdagbrand, werd Marinus van der Lubbe door de valbijl onthoofd.

PROPAGANDA BY DEED OF VANGUARDISM?

Toen Van der Lubbe in Berlijn communisten bezocht, zag hij al gauw in dat er onder hen geen animo bestond voor demonstratie. Het werd hem bovendien duidelijk dat ze niet om te praten waren. Na een week peinen kwam hij tot hetzelfde inzicht als Mikhail Bakunin een halve eeuw eerder: daden tellen zwaarder dan woorden. Een fragment uit zijn politieverhoor geeft inzicht in zijn beweegredenen. In zijn ogen droeg de nazipartij twee gevaren in zich: het onderdrukte de arbeiders en zou onvermijdelijk op oorlog aansturen. Omwille van bovenstaande redenen was hij overtuigd dat er beslist *iets* moest gebeuren in Duitsland. Hij wilde dus 'gewoon wat doen'.

Zijn daad lijkt in lijn te liggen met *propaganda by deed*. Hoewel onbewust, koos hij in de geest van Bakunin en Kropotkin voor een aanslag op de instellingen van de staat. Hij hield brandstichting voor een geschikt middel omdat hij ten eerste niet wilde doden en ten tweede geen schade wilde toebrengen aan het volk. Niet particulareren, maar het systeem wilde hij raken,

25 Ibidem, 29.

26 Karasek, *Der Brandstifter*, 109.

en liefst zo dat iedereen het zag, van-
daar zijn keuze voor de Rijksdag.²⁷ Hij
pleegde de daad daarnaast in naam van
een onder de bevolking wijdverspreide
ideologie, en er waren ook zeker wel
positieve reacties. Zo maakten Duitse
communisten, op bezoek in Moskou,
bij het vernemen van het nieuws een
rondedans. Even leefde het idee dat de
opstand van de arbeidersklasse eindelijk
aangebroken was.²⁸

Voor een effectieve *propaganda by deed* is echter een basis van actieve steun
onder de bevolking vereist. Wat Van der
Lubbe en de dansende communisten
zich niet realiseerden, is dat die basis in
februari 1933 niet bestond – het com-
munisme in Duitsland was verlamd.
Persvrijheid en het recht op demonstra-
ties waren aan banden gelegd en de pa-
ramilitaire *Sturmabteilung* (SA) hield de
wind er onder. De passieve houding van
de communisten was niet zelfverkozen,
ze waren simpelweg niet bij machte om
tegen Hitler op te staan. Vandaar dat de
KPD slechts lijdzaam kon afwachten
of Hitler inderdaad door de mand zou
vallen en zijn regering daadwerkelijk
slechts een ‘historisch noodzakelijk
tussenfase’ zou blijken te zijn. Er ge-
beurde in ieder geval niets: als het doel
van Marinus was geweest om het volk
op te juttten en de communisten in be-

weging te brengen, dan was het eenvou-
digweg een grote mislukking.

De andere wijze waarop een aanslag
succesvol kan zijn is, zoals eerder be-
schreven, als het een excessieve reactie
van de regering uitlokt, waardoor het
volk sympathie krijgt voor de terroris-
ten en de regering steun verliest. Het
mag duidelijk zijn dat dat laatste in
1933 niet gebeurde: de Rijksdagbrand
bleek voor de nazi's een uitgelezen kans
om hun macht te bestendigen en hun
communistische rivalen uit te schake-
len. Juist dit soort repercussies waren
volgens de Amerikaanse terrorismede-
skundige Walter Laqueur de reden dat
traditioneel linkse groeperingen alleen
in zeldzame gevallen terrorisme als mid-
del aangrepen. Ze vreesden dat het de
deuren wijd open zou zetten voor aller-
lei mogelijke situaties die hun zaak in
gevaar zou brengen.²⁹ Het is een risico
dat Van der Lubbe niet lijkt te hebben
overwogen.

Uit de analyse van Lenins methode
is gebleken dat aanslagen, zeker op per-
sonen, voor een *vanguard* uit den boze
zijn. Voor een beschouwing vanuit de
vanguard strategy is daarom de voorge-
schiedenis van Van der Lubbe relevant,
omdat die illustreert dat zijn actie niet
los is te zien van zijn overtuigingen en
slechts een uiterst middel was toen al

27 Karasek, *Der Brandstifter*, 106.

28 Jassies, *Marinus van der Lubbe*, 25-
26.

29 W. Laqueur, *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction* (Oxford 2000) 211.

het andere had gefaald. Jarenlang probeerde Marinus in de geest van Lenin de arbeidersklasse bewust te maken van zijn maatschappelijke positie met allerlei activiteiten. Zo speelde hij een voortrekkersrol in de arbeidersbeweging, maar die rol was onbevredigend: steeds weer bleek dat de arbeiders niet begrepen dat ze *zelf* moesten handelen.³⁰ Met deze frustratie vertrok Van der Lubbe in februari 1933 naar Duitsland. Teleurstelling over de gelaten houding daar bracht hem tot zijn ultieme daad, die hem juist diskwalificeert als een *vanguard* zoals Lenin het zag. Om een aanslag te plegen zonder actieve steun onder de massa is volgens Lenin niet alleen dom, maar ook crimineel. Hij veroordeelde het zelfs als achterlijk, omdat het de zaak louter tegenwerkt.³¹ Het is echter precies wat Van der Lubbe deed: hij stortte zich op een ondoordacht plan en schoot daarmee zichzelf en de communistische zaak in de voet.

CONCLUSIE

De insteek van dit onderzoek was om te bekijken of de Rijksdagbrand te plaatsen valt in het kader van *propaganda by deed* of de *vanguard strategy*. Wat betreft die eerste theorie is de uitkomst ondubbelzinnig, maar wat betreft die laatste niet: juist de brandstichting vormt daar

een diskwalificatie. Eigenlijk was Van der Lubbe zijn gehele volwassen leven bezig met het verspreiden van het communisme. Hij probeerde eigenhandig klassenbewustzijn tot stand te brengen onder de arbeiders in zijn stad Leiden, maar vergeefs. Zijn activisme, dat hem vaak in conflict bracht met partijleiders, maakt hem tot een echte *vanguard*. Hij had Marx en Engels gelezen en was actief bezig met het overbrengen van zijn kennis op de arbeiders, net als Lenin eerder op veel grotere schaal deed in Rusland. In Berlijn probeerde hij op dezelfde manier de communisten tot actie aan te zetten, maar daar was geen beginnen aan: ze waren onwrikbaar. Uit frustratie over de apathische houding van alle communisten en arbeiders om zich heen ging Marinus over tot brandstichting, zonder enige publieke steun - een zet die Lenin zou hebben veroordeeld, juist omdat het de zaak tegenwerkt. Marinus was dus een *vanguard*, maar om volledig in het kader van die strategie te blijven had de brandstichting niet plaats moeten vinden.

Zo gezien had de brandstichting in de Rijksdag de geschiedenis in kunnen gaan als een schoolvoorbeeld van *propaganda by deed*, uitgevoerd door een moedige eenling uit Leiden. In werkelijkheid is de daad uitgelopen op een fiasco en staat de aanslagpleger niet bekend als de held, maar als de schlemiel van het interbellum. Sterker nog, als de naam Marinus van der Lubbe al

30 Jassies, *Marinus van der Lubbe*, 11.

31 Lenin, *An infantile disorder*, 21.

connotaties oproept, dan betreft het vaak connotaties van zwakzinnig- en zwakhoofdigheid. De propagandamolens draaiden op volle toeren in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Dat Van der Lubbe in zowel de nazistische als communistische propaganda werd afgeschilderd als een debiel of machteloze marionet, heeft blijkbaar een onuitwisbare indruk achtergelaten, ook al is in de geschiedschrijving al lange tijd geleden aangetoond dat de vork anders in de steel zit.

Hoewel dit onderzoek niet kan en niet beoogt te verklaren waarom het heersende beeld van Van der Lubbe zo hardnekkig is, werpt het wel een licht op waar het voor hem mis ging. Zijn aanslag kwam op een moment dat er onder communisten in Berlijn en omstreken geen animo was voor protest. Ze werden onderdrukt door Hitler en het enige dat deze nodig had om ze uit de weg te ruimen was een precedent: Van der Lubbe gaf hem dat. Niet alleen kreeg hij geen steun voor zijn daad, hij werkte zelfs effectief, zij het niet bewust, de belangen van de communisten tegen. Misschien is het feit dat hij een buitenstaander was, geen Duitser, een verklaring voor zijn volkomen verkeerde inschatting van de situatie. Dat hij de geschiedenis in is gegaan als zwakzinnige heeft waarschijnlijk te maken met de combinatie van het gebrek aan steun onder de communisten en de catastrofale uitwerking van zijn daad. Hij groef

niet alleen zijn eigen graf, maar ook dat van de communisten. Het ontbreken van een draagvlak, dat zo belangrijk is voor de beide hier behandelde theorieën, heeft Van der Lubbe dus niet alleen het welslagen van zijn daad gekost, maar ook zijn naam. Hoewel Marinus van der Lubbe dus beslist niet krankzinnig was, is zijn classificatie als schlemiel van het interbellum, tragisch genoeg, niet onterecht.<<

Daan den Braven (1992) is bachelorstudent Geschiedenis en Wijsbegeerte aan de Universiteit Utrecht. Zijn interesse ligt voornamelijk bij ideeëngeschiedenis. Het hier gepresenteerde artikel over Marinus van der Lubbe en de Rijksdagbrand is een ingekorte versie van een paper dat hij vorig jaar voor Onderzoeksseminar II schreef.

Interview met symposiumspreker... Bart Luttikhuis

Indonesië: dromen over hoop en herinneringen aan geweld

JELLE WASSENAAR EN SEF WIJNANDS

Bart Luttikhuis is als onderzoeker verbonden aan het Koninklijk instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), waar hij werkt aan een project over Nederlands militair optreden in Indonesië tussen 1945 en 1950. Op het symposium zal hij spreken over terrorisme en de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Aanzet sprak hem over de politionele acties, contraterrorisme, en de rol van het Indonesische koloniale verleden in ons nationaal zelfbeeld.

Bart Luttkhuis is als onderzoeker verbonden aan het Koninklijk instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), waar hij werkt aan een project over Nederlands militair optreden in Indonesië tussen 1945 en 1950. Op het symposium zal hij spreken over terrorisme en de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Aanzet sprak hem over de politionele acties, contraterrorisme, en de rol van het Indonesische koloniale verleden in ons nationaal zelfbeeld.

Bart Luttkhuis kwam via een omweg tot zijn huidige onderzoeksgebied. Zijn studieloopbaan begon met natuurkunde, maar na een jaar hield hij het voor gezien. Hierna deed hij tegelijkertijd de bachelors geschiedenis en filosofie, die hij beiden afmaakte. Zijn huidige interesse voor de koloniale geschiedenis van Indonesië was met het afsluiten van de bachelorfase nog niet gewekt. Hij volgde een onderzoeksmaster geschiedenis aan de UvA en in Berlijn aan de Humboldt Universiteit, en schreef zijn masterscriptie over Walter Hallstein (1901-1982). Hallstein was begin jaren vijftig staatssecretaris van buitenlandse zaken in West-Duitsland. Luttkhuis was vooral geïnteresseerd in de wijze waarop deze politicus historische mythes gebruikte in zijn retoriek over zijn beleid en de legitimatie van Europese integratie.

Na zijn master verwierf Luttkhuis een promotieplek aan het European University Institute te Florence. Hoe-

wel hij in zijn promotievoorstel voortborduurde op zijn masterthesis en zich daarmee leek te blijven richten op de Europese geschiedenis, was Luttkhuis al snel klaar met dat onderwerp: 'twee weken nadat ik aan het EUI was begonnen heb ik het weer overboord gegooid en ben ik iets anders gaan zoeken'. Zijn promotor wees hem op een PhD-dissertatie over Nederlandse propaganda voor het koloniale leger. Dit lezende viel het Luttkhuis op dat Nederlandse militairen altijd als 'Europeanen' werden aangeduid: 'waarom zeggen ze niet gewoon "Nederlander" of "blanke"?' Dat bracht Luttkhuis op zijn nieuwe promotieonderwerp: de betekenis van het 'Europeaan-zijn' in de Indonesische koloniale samenleving. In zijn dissertatie hierover introduceert Luttkhuis het concept van de '*Indisch dream*', het voorspiegelen van 'koloniale' kansen en hoop aan de Indonesische bevolking: 'Als je maar hard werkte en je kinderen naar school stuurde, dan kon je het ideaal van koloniale moderniteit bereiken'. Door het accepteren van dit concept werkte de inheemse bevolking van Indonesië volgens Luttkhuis mee aan haar eigen oppressie door de koloniale machthebbers. Dit maakte geweld 'opvallend zeldzaam', zo stelt Luttkhuis.

In zijn huidige onderzoek voor het KITLV speelt geweld een veel centralere rol. Luttkhuis richt zich op de periode direct na de Tweede Wereldoorlog. Er was in die jaren sprake van een door

de oorlog sterk versnelde 'omslag van de *Indisch dream* naar de *Indonesian dream*'. In 1949 had de '*Indisch dream*'

*Waarom
noemen we
ISIS nog
terroristen?
Ze vinden
zelf dat ze
een staat
hebben*

grotendeels opgehouden te functioneren, en werd er teruggevallen op geweld. Het is dit proces, waarmee 'potentieel geweld' werd omgezet in 'actueel geweld', dat Luttikhuis nu het meest bezighoudt. Hij spreekt in dit kader wel van 'continuïteiten van geweld': hoewel de koloniale overheersing van Indonesië door Nederland relatief vreedzaam te noemen is,

bleef het gevaar van geweld, zoals dat tot uitbarsting was gekomen tijdens de Atjeh-oorlog en de communistische opstanden van 1926/1927, op de achtergrond aanwezig. Een voorbeeld van de wijze waarop de herinnering aan geweld bleef voortleven vindt Luttikhuis in het zogenaamde *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Politioenele Taak van het Leger* (VP TL). Dit document was gebaseerd op de ervaringen van de KNIL tijdens de Atjeh-oorlog (1873-1914), maar deed ook tijdens de naoorlogse 'politioenele acties' nog dienst als richtlijn voor de Nederlandse militairen. Een andere continuïteit van geweld is te trekken tussen de koloniale maatschappij en Soekarno's en Soehar-

to's Indonesië na de onafhankelijkheid. De centrale vraag waarmee Luttikhuis zich hierbij bezighoudt is hoe het geweld van de koloniale overheid kan worden vergeleken met het geweld en de wijze van onderdrukking door de postkoloniale Indonesische overheid. Dit is vooral zichtbaar in het ontwikkelingsdenken. 'Nadat Soeharto de macht heeft overgenomen in 1965/66 gaat het alleen nog over de ontwikkeling van het land, als rechtvaardiging voor extreem geweld - in hoeverre kan je dat een koloniale erfenis noemen?', vraagt Luttikhuis zich af.

Ondanks deze interesse in de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd gebruikt Luttikhuis de term 'terrorisme' zelden in zijn onderzoek: 'Terrorisme is *in the eye of the beholder* - ik vind het een problematische term omdat het in de bronnen die ik lees gebruikt wordt om een bepaald doel te bereiken'. Indonesische onafhankelijkheidstrijders worden in contemporaine Nederlandse propaganda bijvoorbeeld vaak 'terroristen' genoemd, terwijl zij zichzelf uiteraard niet als terroristen zagen. Luttikhuis vindt de door David Rapoport voorgestelde 'vier golven' van terrorisme daarom ook wat problematisch: 'terrorisme' is een enorm waardebepalend woord dat te pas en te onpas wordt toegepast op een groot aantal strijdende groepen. Het is de vraag of dat altijd gelegitimeerd is: 'waarom noemen we ISIS nog terroristen? Ze vinden zelf dat ze een staat

hebben’.

In het onderzoek van Luttikhuis spelen door Nederlandse militairen in Indonesië begane oorlogsmisdaden een belangrijke rol. Soms vonden deze plaats onder het mom van contraterrorisme. De campagne van de omstreken Raymond Westerling (1919-1987) in Zuid-Celebes is hier een voorbeeld van. Westerling trachtte als commandant van een speciale eenheid de orde in dit toen zeer onrustige gebied te herstellen. Dit deed hij onder meer door het ‘zuiveren’ van dorpen. Militairen omsingelden een nederzetting vroeg in de ochtend, waarna ze vermoedelijke opstandelingen standrechtelijk executeerden. Dit is gedurende de campagne geëscaleerd - de executies werden steeds willekeuriger: ‘Er zijn zelfs aanwijzingen voor dat ze normale criminelen uit de gevangenis haalden om als voorbeeld op het dorpsplein te executeren’.

Zulke oorlogsmisdaden kunnen volgens Luttikhuis evenwel niet altijd als onderdeel van een contraterreurecampagne worden gezien. Veel oorlogsmisdaden werden begaan door enkelingen of twee tot drie man, en moeten worden begrepen als het gevolg van een uit de hand gelopen contraguerrilla oorlog. Een dergelijke oorlog steunt op het autonoom functioneren van de troepen; in die zin was de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog voor het Nederlandse leger een ‘*sergeant’s war*’, vergelijkbaar met de latere Vietnamoorlog voor het

Amerikaanse leger. ‘Als je met je peloton twee dagen naar de basis moet lopen, dan worden gevangenen lastig. In de documenten staat dan dat ze op de vlucht zijn doodgeschoten’.

De oorlogsmisdaden die door Nederlandse militairen zijn begaan tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zijn nog steeds

controversieel. Luttikhuis merkt dit ook in zijn eigen onderzoek: ‘Alles wat je schrijft kan juridische gevolgen hebben’. Hiermee doelt hij op de nog lopende rechtszaken tegen de Nederlandse staat vanwege de tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog begane

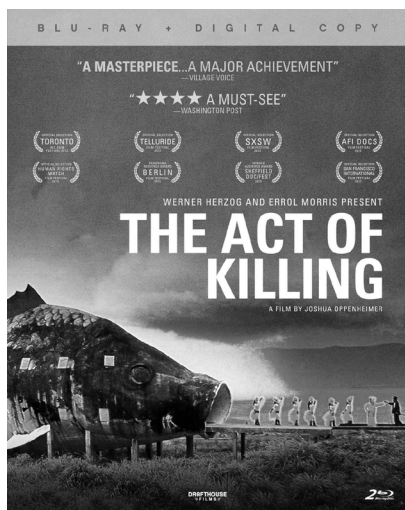
oorlogsmisdaden. Het is voor de historicus zaak om de gevoeligheden die het onderzoek naar deze gebeurtenissen samenhangen niet bepalend voor zijn werk te maken, maar er tegelijkertijd wel rekening mee te houden: ‘Een collega in mijn project had een stukje geschreven getiteld “Dutch war crimes in Indonesia” - zet je wel of geen vraagteken achter die titel? Door dat wel te doen maak je het acceptabeler voor mensen, zonder dat je de inhoud van je artikel hoeft aan te passen’.

*Als je met
je peloton
twee dagen
naar de
basis moet
lopen, dan
worden
gevangenen
lastig*

Dat deze geschiedenis op politiek vlak nog erg gevoelig ligt wordt ook geïllustreerd door de ontstaansgeschiedenis van het project waar Luttikhuis op dit moment aan bijdraagt. Dit had zijn oorsprong in een voorstel van het KITLV, het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), en het Instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies (NIOD). De instanties deden in 2012 gezamenlijk een verzoek om financiering aan de overheid, maar dit werd eind dat jaar afgewezen door minister van buitenlandse zaken Frans Timmermans. De reden hiervoor was dat Indonesië geen heil in een gezamenlijk onderzoeksproject zag, waarmee de 'internationale basis' voor een onderzoek zou ontbreken. Hierop maakten het NIMH en NIOD voorlopig pas op de plaats wegens gebrek aan financiële middelen; het KITLV zette het project, -zij het op bescheidenere schaal-, voort. Hoewel dit Luttikhuis er niet van weerhoudt buiten de officiële kanalen om met Indonesische historici in contact te blijven, plaatst hij wel een kritische noot bij het besluit van Timmermans: 'Ik vraag me af of we de Indonesische politiek onze Nederlandse onderzoeksagenda moeten laten bepalen'.

Ondanks dat de geschiedenis van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog nog zo controversieel kan zijn, constateert Luttikhuis dat de koloniale geschiedenis van Nederland tegenwoordig steeds meer buiten ons nationaal

zelfbeeld lijkt te vallen: 'het is hoogstens een zijtoneel van de Nederlandse geschiedenis'. Hoewel Nederland dit jaar zeventig jaar vrede en veiligheid viert op vijf mei, was het voor de 180.000 militairen en de Indonesische bevolking - die toen officieel ook nog deel uitmaakten van het koninkrijk der Nederlanden - tot tenminste 1949 nog oorlog. Dat is zonde, want een zekere mate aan kennis over onze koloniale geschiedenis kan tot een waardevol stukje nationale zelfreflectie leiden: 'Blijkbaar is een democratisch land als Nederland in staat tot de daden die tijdens de politieke acties gepleegd zijn', zo waarschuwt Luttikhuis. Geschiedschrijving over het koloniaal verleden van Nederland blijft daarmee ook nu nog relevant en waardevol - zeker wanneer Nederlandse militairen actief blijven in conflictgebieden.<<

Joshua Oppenheimer

The Act of Killing

Amazing! He was inspired by films

WOUTER VAN LEEUWEN

In de nacht van 30 september op 1 oktober 1965 pleegden een aantal met het communisme sympathiserende luchtmacht-officiërs in Indonesië een staatsgreep. Hierbij werden enkele conservatieve generaals gedood. De staatsgreep mislukte, maar had grote gevolgen. De schuld werd in de schoenen geschoven van de communistische PKI (Partai Ko-

munis Indonesia); de toenmalige president Soekarno (die regeerde van 1945 tot 1967) werd ervan beschuldigd met de communisten te hebben samengezworen en de latere president Soeharto (in het ambt van 1967 tot 1998), de leider van de troepen die de staatsgreep vrijdelden, greep de macht. Islamitische groeperingen en het leger gebruikten het vrijdelden van de coup als een voorwendsel om iedereen die ze van communistische sympathieën verdachten uit de weg te ruimen. Naar schatting kwamen hierbij tussen de vijfhonderdduizend en één miljoen mensen om het leven.

Een straatbende die illegaal kaartjes voor de bioscoop verkocht, veranderde na de staatsgreep in één van de meest beruchte doodseskaders van hun stad Medan in Noord-Sumatra. Anwar Congo martelde en vermoordde als beul van dit doodseskader eigenhandig meer dan duizend man. Zijn favoriete manier van moorden was van Amerikaanse gangsterfilms afgekeken. Omdat het simpelweg doodslaan van vermeende communisten teveel bloed en rotzooi gaf, wurgde hij ze met een lang stuk ijzerdraad. De Amerikaanse documentairemaker Joshua Oppenheimer zocht Anwar en zijn vrienden op in het hedendaagse Indonesië en vroeg ze een film te maken waarin ze deze gebeurtenissen naspeelden.

Het resultaat is een surrealistische 'film over een film' waarin de daders

van deze genocide ongcensureerd aan het woord komen. Een film waarin feit en fictie door elkaar lopen. De ijdele Anwar maakt een dansje op de vroegere plaats van executie en demonstreert lachend hoe hij mensen aan de wurgpaal legde, martelde of onthoofdde. De martelingen en moorden worden door de daders, verkleed als gangster, cowboys of militairen, in scènes met goedkope special effects nagespeeld. Alle gruwelijke details worden opschepperig uit de doeken gedaan in citaten als: 'I used a table like this and placed it right on his neck' en 'it was as if we were killing happily.' Bovendien verkleedt Anwars dikke vriend zich (voor de komische noot) als vrouw.

De moordenaars noemen zichzelf 'gangsters', wat volgens hen 'free men' betekent. De gouverneur van Noord-Sumatra merkt over Anwar en zijn vrienden op dat iedereen bang voor ze was en dat het goed is dat ze er nog zijn. De gangsters voorkomen volgens de gouverneur dat communisten de geschiedenis 'herschrijven'. De voorzitter van de paramilitaire organisatie Pancasila Youth is er trots op een gangster te zijn en noemt de moordenaars helden. Gangsters zijn volgens hem nodig om Indonesië te beschermen tegen extreemlinkse en communistische bedreigingen.

Uit uitspraken zoals deze blijkt hoe groot de macht van de plegers van de genocide nog steeds is. Vrienden van

Anwar zijn parlementariër of persen Chinese handelaren af, mensen op straat stralen duidelijk angst uit en in bijeenkomsten van de Pancasila Youth worden de moorden openlijk verheerlijkt. Bij het filmen

van een scène waarin een dorp wordt uit-
gemoord komt de
minister van jeugd-
en sportzaken op be-
zoek om zijn steun
te betuigen voor

*Een surrealistische
film over
een film'*

het project. Na het schieten van deze scène moeten de door paniek bevangende vrouwen en kinderen, die de communisten speelden, door de moordenaars worden getroost.

De daders van de genocide zijn vandaag de dag rijke handelaren, vormen bendes die de lokale bevolking afpersen, hebben carrière gemaakt in het leger of zijn lid van de regering. Terreur, dreiging met geweld en het levendig houden van de herinnering aan de genocide worden gebruikt om macht te behouden en om de bevolking te intimideren en uit te buiten. De documentaire gaat daarom niet alleen over de moorden zelf. De film gaat ook over de manier waarop Indonesië met zijn verleden omgaat en de wijze waarop de moorden in Indonesië worden herinnerd en gemythologiseerd. Adi Zulkadry, beul ten tijde van de genocide, verwoordt het nog het duidelijkst. Op een vraag van Oppenheimer of hij oorlogsmisdaden

heeft gepleegd antwoordt hij: 'War crimes are defined by winners. I am a winner. So I can make my own definition'. De manier waarop deze winnaars een geschiedenis hebben geschreven waarin de moorden worden verheerlijkt komt overduidelijk naar voren in een interview in het programma Special Dialogue op de Indonesische televisie:

Interviewster: 'was your method of killing inspired by gangster films'

Anwar: 'Sometimes...' (applaus)

Interviewster: 'Amazing! He was inspired by films'

In het vervolg van het bizarre interview verkondigt een ander dat de communisten geen wraak meer kunnen nemen

*De macht
van de
plegers
van de
genocide is
nog steeds
groot* omdat ze allemaal door de Pancasila Youth zijn uitgemoord. Ondertussen vragen de medewerkers van de tv-show in de regiekamer zich af hoe Anwar met zichzelf kan leven.

The Act of Killing is een documentaire die je raakt. Juist in het feit dat de plegers van de genocide zelf aan het woord worden gelaten, ligt de kracht van deze film. Het is een knappe prestatie van Joshua Oppenheimer dat hij de moordenaars zover heeft gekregen dat ze hun verhaal wilden vertellen.

Bovendien weet hij in de montage zijn eigen overtuiging redelijk op de achtergrond te houden. Hierdoor komt duidelijk naar voren welke invloed het bloedige verleden nog steeds heeft op Indonesië als geheel en op de daders van de moorden in het bijzonder. Want dat is de grote vraag: hoe kan Anwar met zijn verleden leven? De scène waarin eindelijk tot hem lijkt door te dringen wat voor walgelijke dingen hij heeft gedaan, is onvergetelijk.<<

Beatrice de Graaf

Theater van de Angst. De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika.

Uitgeverij Boom, € 28,00, 394 p.

ISBN: 978 90 850 6810 5

Een nieuwe kijk op terrorisme-bestrijding

JOERI TOLBOOM

De aanslagen van 7 januari jongstleden op de redactie van het Franse satirische blad Charlie Hebdo en de Joodse supermarkt in Parijs hebben het verschijnsel terrorisme weer bovenaan de politieke agenda gezet. Het maakte duidelijk dat de strijd tegen terrorisme nog lang niet gestreden is. Sommige politieke partijen, zoals de Christen-Unie en het CDA, twijfelen daarom aan de effectiviteit van het huidige contraterrorismebeleid (ct-beleid) en zien meer geld voor de AIVD en een hardere aanpak als oplossing voor dit probleem. In de onderzoekswereld wordt ook al geruime tijd onderzoek gedaan naar de effectiviteit van het beleid tegen terrorisme. Ook hier wordt effectiviteit vaak gemeten aan de hand van harde cijfers, zoals de afname van aanslagen of de slagvaardigheid van het beleid.

Beatrice de Graaf, hoogleraar en terrorisme-expert, positioneert zich met haar boek *Theater van de angst* (2010) op een nieuwe wijze in de discussie over de effectiviteit van terrorismebestrijding. Volgens De Graaf gaat effectiviteit niet over harde cijfers of slagvaardigheid, maar om de mate waarin terrorisme de politieke en publieke opinie mobiliseert. Terrorismen en contraterrorisme vechten immers om hetzelfde 'theater van de angst' en het succes van terrorisme staat of valt met de reactie van de bevolking. Voor de beargumentering van haar these introduceert De Graaf een door haarzelf

*Het
succes van
terrorisme
staat of
valt met de
reactie van
de bevolking*

ontworpen concept: 'performative power'. De 'performative power' beschrijft de mate waarin de nationale overheid met haar contraterrorismebeleid en de bijbehorende discours (in verklarin-

gen, wetsvoorstellen, maatregelen en uitlatingen van ministers) erin slaagde de beeldvorming over terrorisme te beïnvloeden.¹ De focus van Theater van de angst ligt dus niet op de dynamiek en het perspectief van terroristische organisaties zelf, maar op het overheidsbeleid.

Theater van de Angst bestaat uit twee delen. In het eerste deel beschrijft de Graaf uitvoerig de geschiedenis van de alledaagse praktijk van de strijd tegen terrorisme van vier verschillende westelijke democratieën waar zij later haar concept van 'performative power' op toetst. Deze vier landen hadden in de jaren zeventig en tachtig allemaal te maken hadden met de zogenaamde 'derde golf' van terrorisme die werd geïnspireerd door internationale gebeurtenissen, zoals dekolonisatie en de

oorlog in Vietnam. Nederland had te maken met de Rode Jeugd en Molukse jongeren, Italië met de Brigade Rosse, West-Duitsland met de Rote Armee Fraktion en de Verenigde Staten met de Weathermen. De Graaf heeft voor deze vier landen gekozen, omdat ze een interessante mix vormen van westelijke democratische staten die op organisatieniveau toch veel van elkaar verschillen.

Aan de hand van boeiende beschrijvingen en leuke anekdotes blijkt dat waar in Nederland zoveel mogelijk gewelddadig activisme en terrorisme werd stilgehouden – zo kregen 34 Nederlandse indringers van de Amerikaanse ambassade slechts 25 gulden boete, omdat de Nederlandse overheid eveneens tegen de bombardementen in Noord-Vietnam gekant was en de bevolking niet te zeer tegen zichzelf op wilde zetten – Italië, West-Duitsland en de Verenigde Staten op een geheel andere wijze reageerden op terrorisme. Daar werden grootschalige klopjachten opgezet, wanted-lists opgehangen en in het geval van de Verenigde Staten zelfs openlijke oorlogsverklaringen uitgesproken. Aan het eind van dit eerste deel wordt duidelijk dat het succes van terrorisme afhankelijk is van de reactie van de bevolking en de overheid. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, leidden meer zichtbare maatregelen of opzweepende verklaringen vaak tot een toename van radicalisering en geweld. Wanneer het tegenovergestelde werd

1 B.A. de Graaf, *Theater van de angst. De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam, 2010) 139.

beoefend, een terughoudend contra-terrorismebeleid achter de schermen, leidde dit vaak tot het doorbreken van de geweldsspiraal.

In het tweede gedeelte van Theater van de angst wordt het concept van 'performative power' op een overtuigende maar zeer ingewikkelde wijze ge-operationaliseerd en gemeten. De Graaf doet dit bij de vier casussen aan de hand van veertien verschillende parameters, zoals de wijze waarop terrorisme op de nationale agenda wordt gezet, de mate van politisering en de intrede van speciale terrorismewetten. Vervolgens maakt zij een analyse per land en per beleids-instrument (politie, inlichtingen- en veiligheidsdiensten, justitie) om vast te kunnen stellen wat de 'performative power' van de vier landen was. Een hoge 'performative power' wil zeggen dat er meer overheidsmacht, bevoegdheden of middelen beschikbaar worden gesteld in de strijd tegen terrorisme. Dit was het geval bij Italië, West-Duitsland en Verenigde Staten. Wanneer een land een lage 'performative power' heeft, wordt de strijd tegen terrorisme voornamelijk op de achtergrond uitgevoerd en vindt er geen polariserende discours over terroristen plaats. Hiervan was sprake in Nederland in de jaren zeventig.

Na deze ingewikkelde praktische uitwerking volgt een overzichtelijke en duidelijke conclusie. De Graaf stelt dat een lage 'performative power' eerder leidt tot een stop aan de vicieuze cirkel

van geweld, waar een hoge 'performative power' het geweld juist versterkt. Voor een doeltreffende aanpak van terrorisme is volgens De Graaf dus het tegendeel nodig van oorlogsretoriek en machtsvertoon. Alleen met bestuurlijke nuchterheid en terughoudendheid kan het 'theater van de angst' worden teruggebracht tot de juiste proporties. Dit gold voor de jaren zeventig en het geldt voor een groot deel nog steeds. Een opzienbarende conclusie; vooral in het licht van de recente politieke ontwikkelingen in het debat over de effectiviteit van het Nederlandse contraterorismebeleid.

Theater van de angst vormt een waardevolle toevoeging op het wetenschappelijke debat over contraterorisme en is zeker een aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in contraterorisme. De Graaf heeft een gedegen onderzoek met een belangrijk onderwerp mooi weten te verwoorden. Enige voorkennis over het onderwerp is wel noodzakelijk. Hoewel het boek hoofdzakelijk de publicatie is

*Alleen met
bestuurlijke
nuchterheid en
terughoudend-
heid kan het
'theater van de
angst' worden
teruggebracht
tot de juiste
proporties*

van een grootschalig wetenschappelijk onderzoek – en ook in deze context gezien moet worden – stelt De Graaf in haar inleiding dat dit boek een veelvoud biedt aan ‘spannende, tragische, opmerkelijke en absurde verhalen over de strijd tegen het terrorisme’ en daarom ook voor het grote publiek zeer interessant is.² Op dit doel slaat Theater van de angst naar mijn mening de plank mis, aangezien het taalgebruik in het tweede gedeelte hiervoor te theoretisch en wetenschappelijk is. Dit is vooral jammer, omdat De Graaf juist deze doelgroep een belangrijke rol toedicht in de strijd tegen terrorisme. Hoewel de waarde voor het wetenschappelijke debat groot is, was het grote publiek beter bediend als het tweede gedeelte, exclusief de heldere conclusie, dus minder ingewikkeld geschreven was.<<

2 De Graaf, *Theater van de Angst*, 25.

Speciaal voor leden van de UHSK! Neem een abonnement
op Historisch Nieuwsblad en profiteer van hoge kortingen!

Historisch Nieuwsblad werpt nieuw licht op grote gebeurtenissen uit het verre verleden, maar ook uit de meer recente geschiedenis. Altijd in relatie met de huidige maatschappelijke, sociale en politieke ontwikkelingen. Historisch Nieuwsblad laat zien waarom de wereld is zoals hij is.

Kom je abonnement afsluiten op
de UHSK kamer!
(Drift 21 1.06)

Of ga naar www.uhsk.nl

- **11 nummers** Historisch Nieuwsblad voor maar €47,50 i.p.v. €85,25 (ruim 40% korting)
- **5 nummers** Historisch Nieuwsblad voor maar €27,50 i.p.v. €38,75 (ruim 30% korting)
- **3 nummers** Historisch Nieuwsblad voor maar €13,- i.p.v. €23,25 (ruim 40% korting)

Het abonnement wordt automatisch verlengd naar een halfjaarabonnement voor €29,50! Na eerste abonnementstermijn geldt een opzegtermijn van één maand.

ISGESCHIEDENIS

Dagelijks historische achtergronden
bij het nieuws.

WWW.ISGESCHIEDENIS.NL

Vind jij het **moeilijk** om een **goede scriptie** te **schrijven**?

Vind je het lastig **systematisch** te werk te gaan of ben je rondt **onzeker** over je **eigen kunnen**?

VOOR HULP:
SCRIPTIEBEGELEIDING OP MAAT!

Wendelijn van der Leest

- ✓ Ervaren begeleiding op maat
- ✓ Coachend & Betrokken
- ✓ Kleine groepen ook mogelijk
- ✓ Heldere richtlijnen

📞 06 143 80 356

✉ wendelijn@geschiedenisschrijven.com

💻 www.geschiedenisschrijven.com

geschiedenisschrijven

GEZOCHT: KOPIJ

De redactie is altijd op zoek naar verfrissende, originele en kritische kopij. Heb jij een paper of een scriptie geschreven en wil jij een breder publiek dan alleen je docent en je oma? Stuur nu je stuk op naar de redactie!

Nog geen scriptie geschreven maar wel je ongezuete mening over een recent uitgekomen geschiedenisboek geven? Dat kan!

Meer informatie over publiceren is te vinden op de website van Aanzet. Kijk bij Auteursrichtlijnen waar je scriptie, kopij of recensie aan moet voldoen.

Houd verder de Facebookpagina, Twitter en de website van de Aanzet in de gaten voor nieuws, oproepen voor inzendingen en meer...

Aanzet.wordpress.com

Redactie.aanzet@uhsk.nl

Facebook.com/historischtijdschriftAanzet

UHSK-Symposium 03.03.2015:

What's wrong with terrorism?

Locatie: Raadzaal, Achter Sint-Pieter 200, Utrecht

dagprogramma:

09.00 - 09.30	Inloop met koffie
09.30 - 09.45	Inleiding door de dagvoorzitter
Beatrice de Graaf (UU)
09.45 - 10.45	Frans Willem Lantink (UU)
<i>Anarchistisch terrorisme</i>
10.45 - 11.45	Bart Luttikhuis (KITLV)
<i>Separatistisch terrorisme</i>
11.45 - 12.30	Lunch
12.30 - 13.30	Jacco Pekelder (UU)
<i>Links terrorisme</i>
13.30 - 14.30	Ruud Vermeulen (generaal bd)
<i>Religieus terrorisme</i>
14.30 - 14.45	Koffiepauze
14.45 - 15.00	Uitleidende lezing door
Beatrice de Graaf
15.00	Slotdebat onder leiding van
Beatrice de Graaf
Vanaf 16.00	Borrel in De Stadsgenoot